cities BEYOND GROWTH

STEDEN VOORBIJ DE GROEI

Beleidsgids

Commons Network

tni transnationalinstitute

FUHEM educación+ ecosocial

Oikos Denk voorop

INSTITUTE FOR POLITICAL ECOLOGY

NA ZE MI

Dit document is gezamenlijk geproduceerd door de volgende organisaties:

Commons Network (Nederland)

Transnational Institute (TNI) (Nederland)

FUHEM (Spanje)

Institut za Politicku Ekologiju (IPE, Kroatië)

Oikos (België)

NaZemi (Tsjechië)

Auteurs: Sophie Bloemen en Jo Braun

Bijdragen van Martin Čech, José Bellver Soroa, Lavinia Steinfort,

Rowan Mataram en Elze Vermaas.

Illustraties en vormgeving: Julie Sauerwein / littlestudio.ink

Commons Network

A Lab -106

Overhoeksplein 2

1031 KS Amsterdam

Info@commonsnetwork.org

commonsnetwork.org

Commons Network, juli 2026, Amsterdam

Samenvatting 4

Inleiding 7

Kernconcepten & Overkoepelend beleid 10

Zorg en Sufficiëntie, Publiek-Civiele Partnerschappen, Community Wealth Building en Participatieve Democratie

Domeinen

Energie 16

Wonen 20

Voedsel 24

Mobiliteit 28

Digitale Technologie 32

Conclusie 36

Eindnoten en Referenties 38

Samenvatting

Deze gids, *Steden Voorbij de Groei*, biedt beleidsmakers en maatschappelijke organisaties een praktische brug tussen de theorie van de postgroei- en welzijnseconomie, en concreet handelen in de stedelijke context. Het centrale argument is: het huidige groeigerichte economische model veroorzaakt zowel ecologische ontwrichting, als een verdieping van sociale ongelijkheid. Omdat steden de plekken zijn waar het economische leven het meest intensief wordt vormgegeven, zijn het ook de plekken waar een alternatieve economie, gebaseerd op zorg en sufficiëntie, moet worden opgebouwd. Aan de hand van bestaande praktijken uit vooral Europese steden presenteert deze gids zowel overkoepelende strategische benaderingen, als concrete beleidsaanbevelingen binnen vijf domeinen van (sociale) basisbehoeften: energie, wonen, voedsel, mobiliteit en digitale technologie.

Overkoepelende benaderingen

Drie institutionele strategieën worden gepositioneerd die van toepassing zijn op alle vijf genoemde domeinen, maar waarvan de relevantie tot ver daarbuiten reikt. (1) *Publiek-Civiele Partnerschappen*, waarin eigendom en zeggenschap over stedelijke hulpbronnen wordt overgedragen naar samenwerkingsconstructies tussen gemeenten en burgercollectieven, in plaats van deze aan private markten over te laten; (2) *Community Wealth Building*, een economisch ontwikkelingsmodel gebaseerd op lokaal, coöperatief en publiek eigendom, georganiseerd rond progressieve inkoop, eerlijk werk, gedeeld eigendom, rechtvaardig landgebruik en lokale financiële zeggenschap; en (3) *Participatieve en Deliberatieve Democratie*, waarbij o.a. burgerberaden, buurt- en voedselraden en digitale participatie-instrumenten rechtstreeks worden verankerd in gemeentelijke besluitvorming

Beleidsaanbevelingen per domein

Energie

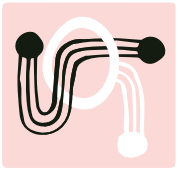

Breng energie naar publiek en gemeenschapseigendom via (her) municipalisering; introduceer progressieve tariefstructuren gecombineerd met verbruiksplafonds voor grootverbruikers; en ondersteun de opkomst van door burgers geleide energiegemeenschappen actief via publiek-civiele partnerschappen.

Wonen

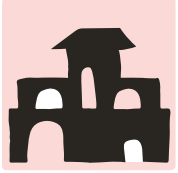

Decommodificeer wonen door het onder te brengen in democratisch beheerde publieke eigendomsmodellen en nieuwe 'betaalbare'/ coöperatieve bestemmingscategorieën; breid renovatieprogramma's uit die worden gefinancierd via revolverende fondsen, terwijl huurregulering wordt gehandhaafd voor betaalbare huurprijzen; en versterk huurdersrechten en de steun voor huurdersorganisaties.

Voedsel

Verbindt ruimtelijke planning opnieuw met beleid op agro-ecologisch landgebruik (bijvoorbeeld publieke grond die wordt verpacht aan agro-ecologische producenten); hanteer duurzame inkoopnormen voor scholen en publieke instellingen; verminder voedselverspilling in de hele toeleveringsketen; en bouw institutionele capaciteit voor samenwerking op via voedselraden en vergelijkbare netwerken.

Mobiliteit

Reguleer en bouw vervuilend, geprivatiseerd vervoer stapsgewijs af (autovrije zones, congestieheffing), met waarborging van sociale rechtvaardigheid om verdringing te voorkomen; breid inclusieve infrastructuur voor lopen, fietsen en openbaar vervoer uit; en ondersteun initiatieven voor gedeelde mobiliteit, waaronder gesubsidieerde toegang voor bewoners met een lager inkomen.

Digitaal

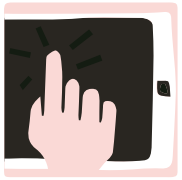

Pas inkoop- en aanbestedingsregels aan om democratische, niet-extractieve technologie te bevoordelen; richt gemeentelijke aanbieders van digitale commons-diensten op; stimuleer publiek-civiele 'democratische techhubs' (kennisdeling, incubators); en investeer in gedeelde digitale basisinfrastructuur (netwerken, protocollen, platforms) als publieke nutsvoorziening, vergelijkbaar met wegen of elektriciteitsnetten.

Deze gids bevat praktijkvoorbeelden van 'best practices' binnen elk domein en stelt een reeks richtinggevende vragen. Dit helpt beleidsmakers in te schatten wie momenteel profiteert van lokaal beleid, waar transformatie het hardst nodig is en hoe eigendom, bestuur en burgerparticipatie domeinoverstijgend en geïntegreerd kunnen worden herontworpen. In de praktijken en beleidsmaatregelen die in deze gids worden besproken, komen steeds drie patronen terug: decommodificatie, democratisering en herverdeling.

Praktijken uit heel Europa

De verschillende praktijken die in deel 2 'Domeinen' van deze gids worden besproken

- Carbon Co-op, Manchester, Verenigd Koninkrijk
- Energiecoöperatie Schönau, Duitsland
- Oostenrijkse Federatie van Woningcorporaties met een beperkt winstoogmerk
- Community Action Tenants Union, Ierland
- Deutsche Wohnen & Co enteignen (Deutsche Wohnen & Co onteigenen), Berlijn, Duitsland
- Voeding Verbindt (Food Connects), Leuven, België
- Pluk!, door de gemeenschap ondersteunde landbouw, Amsterdam, Nederland
- 10-minuten-stad, Utrecht, Nederland
- Gratis openbaar vervoer, Tallinn, Estland
- Som mobilitat, Catalonië, Spanje
- Open protocollen, Beckn, India

Kritische vragen voor beleidsmakers

1. *Wie profiteert en wat zijn de maatschappelijke kosten van het lokale stedelijke beleid binnen de verschillende domeinen van deze gids (energie, wonen, voedsel, mobiliteit, technologie)?*
2. *Welke domeinen in uw stad zouden baat hebben bij - of hebben dringend behoefte aan - transformatie?*
3. *Hoe helpen de voorbeelden in deze gids om huidig beleid te heroverwegen en hervormen richting een meer democratische economie en gemeenschappelijk welzijn?*
4. *Sluiten deze benaderingen aan bij praktijken die al in uw stad aanwezig zijn?*
5. *Hoe kunt u de burgerparticipatie en publieke verantwoording vergroten bij het herontwerpen van eigendom, bestuur en besluitvorming op het gebied van zorg, energie, wonen, voedsel, mobiliteit en digitale infrastructuur?*
6. *Hoe kan uw stad deze verschillende domeinen op een geïntegreerde manier benaderen?*
7. *Welke spanningen en afwegingen moeten worden geadresseerd?*
8. *Welke actoren moeten worden samengebracht voor de noodzakelijke veranderingen?*

Inleiding

Deze beleidsgids voor Steden Voorbij de Groei beschrijft praktijken en beleid die stedelijke omgevingen in staat stellen te floreren voorbij bbp-groei. Terwijl postgroei- en welzijnseconomische ideeën steeds meer zichtbaarheid krijgen, blijven concrete routes naar verandering grotendeels onderbelicht. Dit maakt het lastig om ambitie te vertalen naar actie. Deze beleidsgids biedt toegankelijke uitleg en praktische inzichten die de principes van postgroei verbinden met beleid in de praktijk, en overbrugt zo de kloof tussen visie en uitvoering. Het bevat lessen en strategieën voor burgers en overheidsinstanties in steden om hun transformatief vermogen te vergroten en hun postgroei-transitie te versnellen in tijden van klimaat noodtoestand. De gids bouwt voort op bestaande praktijken en beleidsmaatregelen, met name in Europese steden, en put waar relevant ook uit ervaringen uit andere contexten.

De noodzaak van een transitie naar een economie die sociaal rechtvaardig is en functioneert binnen planetaire grenzen is evident. Ons huidige economische systeem is onhoudbaar en heeft ons in een bredere, onderling verweven eco-sociale crisis gebracht, waarin ecologische ontwrichting en sociale ongelijkheid elkaar versterken. Steden zijn de plekken waar economische praktijken de dagelijkse realiteit rechtstreeks vormgeven. De meeste mensen wonen in steden, en wat zich hier afspeelt heeft een onevenredig grote impact.

Het huidige groei- en winstgerichte economische model, dat leunt op koolstof intensieve en extractieve praktijken, schaadt de planetaire gezondheid door CO2-uitstoot en talloze andere schadelijke milieueffecten.[1] Nu zeven van de negen door wetenschappers vastgestelde planetaire grenzen al zijn overschreden, zal het huidige economische systeem leiden tot een instorting van het ecosysteem, tenzij de economie een fundamentele transformatie ondergaat.[2]

Omdat steden tot de grootste koolstof uitstoters behoren, is het terugdringen van hun emissies en milieuvoetafdruk essentieel. Onze steden functioneren zoals ze dat doen, dankzij een hoge materiaal doorvoer, die grotendeels afhankelijk is van een constante energietoevoer. Energie is nodig voor verwarming, koken, voedselproductie, mobiliteit en digitale infrastructuur. De aanhoudende afhankelijkheid van steden van fossiele brandstoffen vormt een belangrijke oorzaak van hun groeiende ecologische voetafdruk. Tegelijkertijd volstaat enkel het opschalen van hernieuwbare energie niet om aan de toenemende energievraag te voldoen. De huidige uitbreiding van hernieuwbare bronnen, de zogenoemde ‘energietransitie’, vervangt fossiele brandstoffen niet, maar breidt het totale energiegebruik juist verder uit.[3] Bovendien zijn emissies niet het enige probleem, aangezien groei onlosmakelijk verbonden is met materiële impact. Hernieuwbare energie zelf is ook weer afhankelijk van de winning van grondstoffen, wat gepaard gaat met ernstige gevolgen voor lokale gemeenschappen en ecosystemen.[4]

Ook het sociale weefsel in Europese steden begint te ontrafelen. De negatieve gevolgen van consumptiecultuur en op productiviteit gerichte, competitieve werkculturen worden steeds moeilijker te negeren, nu stress en eenzaamheid steeds wijder verspreid raken in de samenleving.[5] Bovendien hebben ongekende concentraties van rijkdom in handen van

een kleine groep gevaarlijke machtsasymmetrieën veroorzaakt, die de stabiliteit van onze parlementaire democratieën en de internationale geopolitieke orde ondermijnen. In steden komt deze ongelijkheid structureel tot uiting, bijvoorbeeld in de sterke stijging van koop- en huurprijzen, waardoor de kloof tussen mensen die zich fatsoenlijke huisvesting kunnen veroorloven en mensen die dat niet kunnen, groter is geworden. In combinatie met stijgende energieprijzen en een slecht geïsoleerde woningvoorraad heeft dit het risico op energiearmoede onder veel huishoudens vergroot. Ook de manier waarop voedsel wordt geproduceerd, verwerkt, gedistribueerd, geconsumeerd en weggegooid, is sterk afhankelijk van energie-inzet en vormt een belangrijke bron van sociale onrechtvaardigheid en ecologische crisis. De afgelopen decennia zijn mondiale voedselsystemen steeds verder geïndustrialiseerd geraakt en steeds meer gestructureerd volgens de logica van economische groei en accumulatie.[6]

Digitale technologieën, waarover de zeggenschap sterk is geconcentreerd bij een klein aantal grote private techbedrijven, versterken en versnellen deze extractieve dynamiek. Dit gebeurt onder meer via gecentraliseerde platforms en praktijken zoals massasurveillance. De energiebehoefte van datacentra, nu aangewakkerd door de AI-boom, is bijna onbevattelijk.[7] Ook hier blijft groei het leidende mantra, terwijl het maatschappelijke nut ervan onduidelijk is.

We zien de effecten van het huidige economische systeem dagelijks: in droogtes, overstromingen, branden, toenemende sociale ongelijkheid, armoede, precariteit, mentale gezondheidscrises en maatschappelijke onrust. Ook de politieke gevolgen zijn onmiskenbaar: een diepgaande afbrokkeling van het publieke vertrouwen in instituties, toenemende geopolitieke instabiliteit en de opkomst van fascisme. **Als we deze situatie willen keren, en toe willen werken naar welvaart binnen planetaire grenzen, zullen we de manier waarop we in onze behoeften voorzien drastisch moeten veranderen.**

Hoe maken we de transitie naar een economie die sociaal en ecologisch duurzaam is? Wat kunnen steden doen? In deze gids presenteren we eerst kernconcepten en enkele overkoepelende beleidsmaatregelen. Vervolgens verkennen we vijf domeinen van basisbehoeften: energie, voedsel, wonen, mobiliteit en digitale technologie. Elk hoofdstuk presenteert een reeks postgroei-praktijken en schetst uitgangspunten voor ondersteunend beleid dat steden kunnen invoeren.

Global Justice Report en Roadmap for Eradicating Poverty Beyond Growth

In 2026 gaven twee grote rapporten de 'Voorbij de Groei'-agenda — het uitgangspunt dat in beleid welzijn en sufficiëntie voorrang moeten krijgen boven het streven naar een steeds groter bbp — een belangrijk institutioneel gewicht en technische grondigheid.

The Global Justice Report: A Plan for Equality and Prosperity within Planetary Boundaries, geleid door econoom *Thomas Piketty* en collega's, is het eerste volledig gekwantificeerde mondiale plan dat het verminderen van ongelijkheid, het terugdringen van emissies en het leven binnen planetaire grenzen samenbrengt in één samenhangend kader dat doorloopt tot 2100.

Daarnaast publiceerde de Speciaal Rapporteur voor Extreme Armoede van de Verenigde Naties, *Olivier De Schutter,* een gedetailleerde **Roadmap for Eradicating Poverty Beyond Growth**, met 80 concrete beleidsvoorstellen op terreinen variërend van zorgarbeid tot democratisch bestuur. Sommige van 's werelds meest prominente economen en VN-instellingen behandelen 'voorbij de groei'-denken dus inmiddels als een uitvoerbare beleidsrichting.

Kernconcepten en Overkoepelend Beleid

Kernconcepten: Zorg en Sufficiëntie

> *"Zorg is alles wat we doen om onze wereld te onderhouden, voort te zetten en te herstellen, zodat we er zo goed mogelijk in kunnen leven. Die wereld omvat (niet alleen) ons lichaam, onszelf (maar ook) onze omgeving, die we allemaal proberen te verweven in een complex, levensondersteunend weefsel."*
>
> Joan Tronto, Caring Democracy: Markets, Equality and Justice, 2013[8]

Om de transitie te maken naar een economie die sociaal en ecologisch duurzaam is, moeten we afstappen van het idee dat de economie los staat van haar omgeving, zoals neoklassieke modellen veronderstellen, en haar in plaats daarvan begrijpen als ingebed in samenleving en natuur. Hierbij staan twee kernbegrippen centraal: zorg en sufficiëntie.

Het centraal stellen van zorg plaatst de gezondheid van mensen, gemeenschappen en de omgeving in de kern van maatschappelijke organisatie. Zowel betaald als onbetaald zorgwerk worden behandeld als het fundament van een duurzame samenleving, een tegengif voor hyperkapitalisme en neoliberalisme.[9] Productie, handel en voorziening zijn zowel afhankelijk van natuurlijke hulpbronnen als van reproductief zorgwerk in huishoudens, gemeenschappen en cultuur. Deze onderlinge afhankelijkheid vraagt dat zorg en rentmeesterschap centraal komen te staan. Het betekent ook dat we erkennen wat mensen werkelijk laat floreren. Bbp-groei, gericht op kapitaalaccumulatie, staat niet gelijk aan menselijk welzijn.[10] Waar groei ooit gepaard ging met toenemende welvaart, geldt dit de afgelopen decennia niet meer voor mensen in Europese steden. Boven een bepaalde welvaartgrens, wordt welzijn minder gedreven door consumptie dan door gemeenschap, verbondenheid, betekenis en relaties, terwijl gelijkheid een van de sterkste voorspellers van collectief welzijn blijft.[11]

Eindeloze groei, en de extractie die daaraan ten grondslag ligt, is daarom noch mogelijk, noch wenselijk. De opgave is het bouwen van een economie en samenleving waarin de extractieve, commodificerende logica van kapitaal niet langer dominant is, en waar niet-transactionele sociale relaties, zoals convivialiteit en gemeenschapszin, kunnen floreren. Dit betekent een economie die gemeenschappen dient in plaats van hen uitput, regeneratief is in plaats van verspillend. Een economie geleid door **sufficiëntie.**[12]

Sufficiëntie gaat niet uit van het maximaliseren van productie en consumptie, maar vraagt hoe te zorgen voor genoeg energie om warm te blijven, genoeg voedsel om goed te eten, genoeg woonruimte om waardig te leven, genoeg tijd om voor elkaar te zorgen. Het vraagt

hoeveel genoeg is en voor wie, met inachtneming van de ecologische grenzen.[13] Sufficiëntie is geen soberheid. Voor de meeste mensen in Europese steden zou het juist meer betekenen: meer zekerheid, meer tijd, meer verbondenheid, niet minder; het is de consumptie aan de top die moet krimpen. Het verlegt de maatstaf voor succes van de mate van materiële doorstroom naar de uitkomsten: welzijn, zekerheid, tijd en verbondenheid.

Deze verschuiving naar zorg en sufficiëntie vraagt zowel om een culturele verandering, als om een economie waarin mensen zeggenschap hebben over de fundamentele voorwaarden van hun bestaan: voedsel, gezondheid, energie, onderwijs, wonen en digitale infrastructuur. Niemand is werkelijk vrij wanneer zijn of haar basisbehoeften buiten eigen zeggenschap liggen, en toch is deze ondermijning op dit moment de norm. De verschuiving naar zorg en sufficiëntie vraagt dus om echte democratische processen. Beslissingen over grondstofgebruik, waardecreatie en wie daarvan profiteert, kunnen niet alleen aan markten worden overgelaten, maar moeten onderworpen worden aan collectieve beraadslaging. De eco-sociale transformatie op het gebied van energie, digitalisering en andere domeinen zal democratisch moeten worden vormgegeven ten dienste van het collectieve belang.

Het herwinnen van zelfbeschikking betekent ook een verschuiving van privaat naar collectief en publiek eigendom, en van winstmaximalisatie naar het produceren van wat werkelijk nodig is. Zolang het weefsel van de economische structuur: wie bedrijven bezit, in wiens belang zij opereren en hoe zij zich verhouden tot werknemers, gemeenschappen en ecosystemen, georganiseerd blijft rond aandeelhoudersbelang, kapitaalaccumulatie en de commodificatie van essentiële goederen en diensten, kan de transitie maar tot op zekere hoogte slagen. Een transformatie van economische systemen vanuit de principes van zorg en sufficiëntie vereist daarom een transformatie van de economische organisaties zelf.[14]

Om welzijn en het floreren van gemeenschappen te meten, kan gebruik worden gemaakt van meervoudige welzijnsindicatoren. Dit zijn omvattende kaders om maatschappelijke vooruitgang te meten voorbij traditionele economische maatstaven zoals bbp. Deze kaders evalueren een breed scala aan dimensies — zoals gezondheid, onderwijs, milieu en sociale verbondenheid — om een completer beeld te geven van levenskwaliteit en duurzaamheid.[15] Voorbeelden zijn de 'Monitor Brede Welvaart' van het Centraal Bureau voor Statistiek (CBS) en de 'OECD Better Life Index'.[16]

Overkoepelende Beleidsbenaderingen

Transitie vergt zowel het omarmen van deze praktijken en collectieve eigendomsmodellen, als de institutionele infrastructuur om ze te ondersteunen. Voordat we ingaan op de specifieke domeinen, bespreken we drie belangrijke overkoepelende beleidsbenaderingen. Dit omvat structurele publiek-civiele partnerschappen die werken aan het democratiseren van de economie, gericht beleid voor het opbouwen van gemeenschapswelvaart en collectieve zeggenschap en nieuwe democratische instituties die participatieve en deliberatieve democratie bevorderen.

Publiek-civiele partnerschappen: institutioneel partnerschap in decommodificatie

Publiek-civiele partnerschappen (PCP's) zijn samenwerkingsconstructies waarbij lokale overheden rechtstreeks samenwerken met burgercollectieven, non-profitorganisaties, coöperaties of gemeenschapsgroepen in het beheren van publieke bezittingen of diensten. Deze modellen leggen de nadruk op gedeeld eigendom, gemeenschapswelzijn en lokale besluitvorming, in plaats van private winstmaximalisatie. PCP's bieden zo een alternatief voor de staat-marktdichotomie die ten grondslag ligt aan de publiek-private samenwerkingen (PPS'en) waarin het publiek belang vaak naar de achtergrond verschuift door de investeringsbelangen van private actoren. PCP's koppelen daarentegen de democratische zeggenschap van burgers aan de institutionele stabiliteit van het openbaar bestuur, waardoor eigendom en zeggenschap over stedelijke hulpbronnen in handen van burgers komen.

PCP's kunnen worden gezien als op commons gebaseerde institutionele modellen, die grond bieden voor het 'commonen' van de stad. ***Commons*** zijn collectieve hulpbronnen en kaders voor sociale relaties, die worden beheerd door een gemeenschap. Vaak gaat het om voorzieningssystemen waarin gemeenschappen op democratische wijze een bepaalde hulpbron beheren; zoals een plein, een tuin, een energiecoöperatie of een buurthuis. Hulpbronnen zoals water, technologie, kennis en wonen kunnen als commons worden beheerd.[17] De afgelopen jaren hebben onder andere steden als Barcelona, Bologna, Napels, Gent en Amsterdam commons-gerichte strategieën en gemeentelijke netwerken ontwikkeld die PCP's mogelijk maken en stimuleren.[18] De focus verschilt per stad en varieert van stedelijke ruimtes (Bologna), gebouwen (Napels) en braakliggende terreinen (Barcelona) tot voedselstrategie (Gent), buurthuizen en het onderhoud van openbaar groen (Amsterdam).[19]

Publiek-commons partnerschappen zijn een specifieke vorm van PCP's. Commons-gemeenschappen zijn groepen die gezamenlijk gedeelde bezittingen beheren. Zij kunnen samenwerken met overheden om die hulpbronnen democratisch te coproduceren en gezamenlijk te beheren, waarbij *een gezamenlijke onderneming* ontstaat. Zo'n PCP kan bijvoorbeeld een supermarkt of een wooncoöperatie exploiteren. In tegenstelling tot private eigenaren die de winst privatiseren, kunnen PCP's de winst gebruiken om te herinvesteren in de sector. Hiermee kan bijvoorbeeld nog een PCP-supermarkt in de buurt of nog een woning met betaalbare huur worden ontwikkeld. Omdat de meerwaarde van een commons-initiatief wordt ingezet voor publieke doelen, hebben gemeenten belang bij het ondersteunen van commons-initiatieven in plaats van private ondernemingen.[20]

(Her)municipalisering is een verwante benadering, vooral zichtbaar in Zuid-Europa en Duitsland, waarbij diensten opnieuw in publiek eigendom worden gebracht en onder zeggenschap van de lokale overheid komen. Bij energie betekent dit dat de productie, distributie of levering uit private handen wordt gehaald en in gemeentelijk eigendom komt. Beslissingen over investeringen en levering kunnen zo het publieke belang dienen. Dit kan verschillende vormen aannemen: *door de overheid geleid* (de stad neemt het direct over), *door de gemeenschap geleid* (burgergroepen of coöperaties sturen de overname aan), en *publiek-civiele partnerschappen* (gedeeld bestuur tussen gemeente en bewoners of energiecoöperaties). Het doel is in alle gevallen hetzelfde: een basisbehoefte weghalen uit extractieve private markten en onderbrengen bij een vorm van eigendom die verantwoording aflegt aan de mensen die ervan afhankelijk zijn.[21]

Community Wealth Building: een florerende lokale economie en gemeenschappen

Community Wealth Building (CWB) is een economisch ontwikkelingsmodel dat lokale economieën transformeert door gemeenschappen direct eigendom en zeggenschap over hun middelen te geven. CWB pakt ongelijkheid in welvaart en het weglekken van kapitaal bij de bron aan, met als doel breed gedeelde economische welvaart en ecologische duurzaamheid te bevorderen. Het kent overheidsinstanties een cruciale rol toe in het vormgeven van een ander economisch ecosysteem en biedt een geïntegreerde aanpak waarmee overheden de noodzakelijke hervormingen kunnen realiseren.[22]

Community Wealth Building bouwt voort op een lange en rijke geschiedenis, waaronder de coöperatieve beweging, de sociaaldemocratische traditie en gemeenschapsgerichte activiteiten voor economische rechtvaardigheid. De huidige bewegingen voor een meer democratische economie hebben de aanpak van Community Wealth Building verder vormgegeven, waarbij *'top-down'- en 'bottom-up'-benaderingen* worden gecombineerd. Verschillende steden in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk staan bekend om het succesvol reorganiseren van hun economieën via CWB-strategieën. Ook andere overheden zijn deze aanpak gaan verkennen, waaronder de gemeente Amsterdam en de Schotse nationale overheid.

Community Wealth Building richt zich op breed gedragen en democratisch eigendom in allerlei vormen: van lokaal en coöperatief tot gemeenschaps- en publiek eigendom. Zo krijgen meer mensen zeggenschap over hun economische positie en kunnen zij delen in de welvaart die wordt gecreëerd. De aanpak bestaat uit vijf pijlers:

i) Progressieve inkoop: het inzetten van de koopkracht van zowel publieke als private instellingen om lokale ondernemingen te ondersteunen. ii) Niet-extractief of pluralistisch eigendom: wegbewegen van een economie waarin economische bezittingen vooral in handen zijn van grote private bedrijven, en deze onderbrengen bij gemeenschappen en overheidsinstanties. CWB bevordert daarom lokaal eigendom en democratische of maatschappelijk georiënteerde ondernemingen. iii) Sociaal rechtvaardig grond- en vastgoedgebruik: het inzetten van gemeenschapsmiddelen ten behoeve van lokale bewoners. iv) Lokale financiële zeggenschap: het ontwikkelen van lokale financiële systemen, waarbij lokaal aanwezige welvaart wordt benut. v) Eerlijk werk: het waarborgen van leefbare lonen en hoogwaardige banen.[23]

Participatieve en deliberatieve democratie: actieve participatie in plaats van machteloosheid

Een belangrijk onderdeel van het democratiseren van besluitvorming is het vertragen van processen en burgers macht geven via participatieve bestuursmodellen. Dit wordt mogelijk gemaakt wanneer overheidsinstanties representatieve burgerpanels, zoals beraden of jury's, integreren in formele besluitvormingsprocessen om complexe vraagstukken te behandelen via geïnformeerd debat en beraadslaging.

Deliberatie betekent het afwegen van bewijs en het overwegen van een breed scala aan perspectieven, op zoek naar gemeenschappelijke grond. Het kan actie mogelijk maken op plekken waar besluitvormers vastzitten of weerstand ondervinden van een klein deel van een gemeenschap. Deliberatieve organen, zoals buurtraden, voedselraden en burgerberaden,

creëren de democratische ruimtes waarin een brede en representatieve groep mensen samen kan leren, complexiteit kan doorgronden, naar elkaar kan luisteren en gezamenlijk tot oplossingen kan komen.

Een burgerberaad is een groep mensen die is samengesteld via een lotingsprocedure waarin demografische representativiteit wordt gewaarborgd. Het burgerberaad leert gedurende een gestructureerde tijd over een kwestie, hoort deskundigen en beraadslaagt om tot consensus te komen over aanbevelingen voor beleidsmakers. Dankzij een lotingsprocedure weerspiegelt de groep de werkelijke diversiteit van een gemeenschap. Om effectief te zijn, vereist het proces doorgaans een formele toezegging van een overheidsinstantie om op de aanbevelingen te reageren en ernaar te handelen. Burgerberaden zijn wereldwijd ingezet voor uiteenlopende kwesties, van klimaatbeleid tot stadsplanning en begrotingen.[24]

Digitale democratie-instrumenten kunnen deze processen online mogelijk maken en kunnen worden gebruikt door overheden en het maatschappelijk middenveld om participatieve besluitvorming te faciliteren. Toepassingen zoals Decidim en CONSUL worden veel gebruikt voor participatieve begroting en beleidsvoorstellen. Platforms zoals Loomio en Pol.is stellen grote groepen mensen in staat deel te nemen aan gestructureerde, open enquêtes en gezamenlijke besluitvorming.

Deze processen en instrumenten worden steeds vaker door lokale overheden ingezet om vertrouwen te vergroten en polarisatie te verminderen. Ze voorzien beleidsmakers van bruikbare, legitieme aanbevelingen.[25]

GRENOBLE: PARTICIPATIEVE DEMOCRATIE IN DE PRAKTIJK

Grenoble is een gevestigd centrum voor participatieve en deliberatieve democratie in Europa. Hier zijn door burgers geleide conventies, buurtraden en stevige maatschappelijke inbreng rechtstreeks verankerd in het gemeentelijk beleid. De representatieve overheid wordt aangevuld met een directe stem in de besluitvorming voor willekeurig geselecteerde en betrokken bewoners. Belangrijke mechanismen hiervoor zijn onder meer:

Burgerklimaatconventies. Willekeurig geselecteerde burgers beraadslagen gedurende meerdere maanden om tot uitvoerbare voorstellen te komen voor regionale klimaatneutraliteit.

Mechanisme voor burgerinterpellatie. Biedt inwoners en personen die onroerendgoedbelasting betalen (vanaf 16 jaar) de mogelijkheid om voorstellen van algemeen belang rechtstreeks bij de gemeente in te dienen, zonder gebruik te hoeven maken van de traditionele petitieprocedure.

Onafhankelijke burgeradviesraden. Onafhankelijke raden waarin vrijwilligers en willekeurig (via loting) geselecteerde leden samenkomen. Zij kunnen

mondelinge vragen stellen in de gemeenteraad, hun eigen vereniging beheren en projectworkshops opzetten.

Burgervoedselberaden. Een participatief orgaan gericht op voedselbeleid.

Participatieve begroting. Loopt sinds 2015; een tweejaarlijks budget van 1,8 miljoen euro voor door burgers/collectieven voorgestelde projecten.

Medebeslissing over de gemeentebegroting (in opkomst). Een aangekondigde uitbreiding waarbij bewoners meebeslissen over de volledige gemeentebegroting, verder dan het bestaande budget voor participatieve begroting.

Domeinen

In dit deel komen vijf domeinen van basisbehoeften aan bod: energie, wonen, voedsel, mobiliteit en digitale technologie. Voor elk domein brengen we eerst het huidige landschap en de belangrijkste uitdagingen in kaart en vervolgens schetsen we een postgroei-benadering. Daarna gaan we in op concrete praktijken en beleidsaanbevelingen die steden kunnen helpen om eerlijker en duurzamer in de behoeften van mensen te voorzien.

Energie

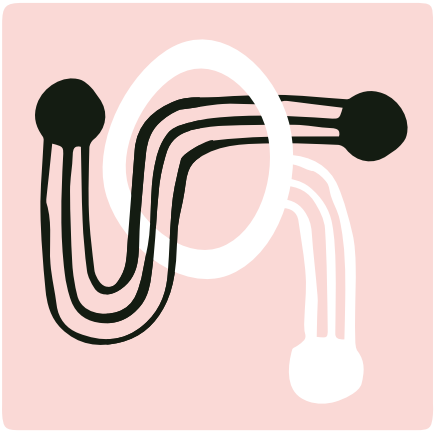

De hoge vraag naar energie, met name in de geïndustrialiseerde landen van het mondiale Noorden, dient niet alleen de belangen van fossiele-brandstofbedrijven, maar is ook de oorzaak van verwoestende klimaatverandering. Energie is verantwoordelijk voor meer dan driekwart van de mondiale broeikasgasuitstoot, waarbij fossiele brandstoffen nog altijd de belangrijkste bron zijn van elektriciteits- en warmteopwekking.[26]

De afgelopen decennia hebben veel overheden wereldwijd — tot op zekere hoogte — een transitie ondersteund van op fossiele brandstoffen gebaseerde energiesystemen naar hernieuwbare systemen.

De groei van hernieuwbare energie heeft fossiele brandstoffen echter niet vervangen; ze is eerder toegevoegd aan de totale energievraag die gepaard gaat met elektrificatie.[27] Met andere woorden: het in stand houden van voortdurende groei in kapitalistische economieën vereist een enorme toename van grondstofwinning, of het nu om hernieuwbare energie gaat of niet.

De transitie naar hernieuwbare energie is afhankelijk van kritieke mineralen en metalen waarvan de winning, net als bij fossiele brandstoffen, milieuschade, mensenrechtenschendingen en landroof veroorzaakt.[28] Ondertussen wordt de urgentie van het verminderen van energieverbruik systematisch over het hoofd gezien, omdat private actoren in de hele energieketen, van winning tot levering, profiteren van hoger verbruik. Het dominante winstmotief dat aan het huidige energiesysteem ten grondslag ligt ondermijnt zowel de overgang naar hernieuwbare energie als het streven naar energiesufficiëntie.

Terwijl zowel de productie als de consumptie van energie nog altijd toeneemt hebben 666 miljoen mensen geen toegang tot elektriciteit.[29] In Europa worden meer dan 41 miljoen mensen getroffen door energiearmoede: zij kunnen hun woning niet voldoende verwarmen of hun rekeningen niet betalen.[30] Stedelijke gebieden zijn de belangrijkste plekken waar energiearmoede zich voordoet. Het valt hier samen met slecht geïsoleerde woningen, precariteit rond voedsel en vervoer en beperkte toegang tot sociale voorzieningen en digitale infrastructuur.[31] Gender- en raciaal gemarginaliseerde groepen en mensen in armoede worden onevenredig zwaar getroffen door energiearmoede en de negatieve gevolgen daarvan voor hun gezondheid en mentale welzijn.[32]

Postgroei-denken en -strategieën bieden oplossingen die verder gaan dan het uitbreiden van hernieuwbare energie of het overlaten van de energietransitie aan de markt. Sufficiëntie en energiedemocratie bieden een concrete visie op hoe lokale overheden samen met burgers welzijn, participatie en autonomie kunnen versterken door de manier waarop energiesystemen worden ontworpen en ingericht. Energiesufficiëntie beoogt fatsoenlijke levensstandaarden voor iedereen te waarborgen zonder planetaire grenzen te overschrijden. [33]Energiedemocratie roept op tot collectieve eigendomsstructuren en burgerparticipatie in het ontwerp en de besluitvorming van energiesystemen.

Door energiesystemen onder te brengen in publiek en gemeenschappelijk eigendom, met zeggenschap en verantwoording tegenover de gemeenschap, wordt de waarde-extractie door grote energiebedrijven en private actoren uitgedaagd en wordt energie daarentegen een gemeenschappelijk goed. Het juridisch herdefiniëren van energie als gedeelde hulpbron en mensenrecht creëert een belangrijke hefboom om energiearmoede daadwerkelijk uit te bannen.

> In 2022 nam Honduras wetgeving aan om energie tot een publiek goed te maken, waarmee elektriciteit verschoof van een puur commercieel product naar een fundamentele maatschappelijke dienst. De insteek van de wet was om gratis elektriciteit te garanderen voor huishoudens met de laagste inkomens. Dit zou ten goede komen aan de 900.000 armste gezinnen in het land. De wetgeving bevatte een clausule waarmee de overheid energiebezittingen over kon nemen als de heronderhandeling van contracten met private energiebedrijven niet overeenkwam met de nieuwe wet. Deze private bedrijven konden vervolgens in publiek eigendom worden gebracht of onder druk worden gezet om te voldoen aan sociaal-ecologische normen.[34]

Lokale overheden kunnen het voortouw nemen bij het terugwinnen van geprivatiseerde energie-infrastructuur en tegelijkertijd de betrokkenheid van burgers ondersteunen om het energiesysteem te democratiseren. Op weg naar een energiesysteem voorbij de groei moeten gemeentelijke inspanningen gepaard gaan met een landelijke inspanning om energie weer aan de markt te onttrekken.[35] Vandaag de dag hebben negen van de tien landen die voorop lopen in de energietransitie publiek eigendom van hun energiesystemen.[36]

Best practices

Carbon Co-op: publiek-civiele partnerschappen bestrijden energiearmoede

In het stedelijke gebied van Manchester leeft ongeveer 15,5 procent van alle huishoudens in brandstofarmoede.[37] Dit is een van de hoogste percentages in het VK en gaat gepaard met een verouderde en slecht geïsoleerde woningvoorraad. Om de doelstelling van klimaatneutraliteit in 2038 te behalen, heeft de gemeente Manchester energiezuinige woningen als een belangrijke beleidsprioriteit aangemerkt.[38] Echter blijven publiek gefinancierde renovatieregelingen, die de negatieve ecologische impact van slecht geïsoleerde woningen verminderen, vaak ontoegankelijk voor huishoudens met een lager inkomen.[39] Dit is waar de coöperatie Carbon

Co-op om de hoek komt kijken. Deze co-op vergroot de toegankelijkheid en uitvoering van beschikbare regelingen onder bewoners van sociale huurwoningen met een lager inkomen.[40] Carbon Co-op werkt samen met lokale overheden, woningaanbieders en gemeenschappen en heeft bijvoorbeeld het project 'Retrofit for All' opgezet. Via dit project maakte Carbon Co-op een meer mensgerichte benadering van renovatie mogelijk. Dit deed het coöperatief door netwerken op te bouwen met publieke en maatschappelijke actoren, kennisuitwisseling te faciliteren, huurders van de nodige middelen te voorzien en bewoners met een lager inkomen te ondersteunen bij het benutten en uitvoeren van renovatieregelingen.

Door de gemeenschap geleide municipalisering in Schönau (Duitsland)

Na de ramp van Tsjernobyl organiseerden de inwoners van de kleine gemeente Schönau zich om democratische zeggenschap te krijgen over hun lokale elektriciteitsnet en energie op te wekken uit water, wind en zon. De 'Stromrebellen' (elektriciteitsrebellen) maakten in 1997 van Schönau de eerste Duitse gemeente die kolen en kernenergie uitfaseerde.[41] De energiecoöperatie Schönau blijft werken aan een sociaal en ecologisch rechtvaardige energietransitie, door tarieven aan te bieden die energiebesparing stimuleren en het uitbreiden van het warmtenet. Terwijl Schönau een voorbeeld is van door de gemeenschap geleide municipalisering, namen in andere steden lokale overheden het voortouw om het energiesysteem te municipaliseren.[42]

In Europa en daarbuiten zijn de laatste decennia een groot aantal energiegemeenschappen ontstaan die bijdragen aan democratische participatie in energieopwekking en -distributie. Zo maken 2.500 Europese energiegemeenschappen, met in totaal 2 miljoen actieve burgers in de energietransitie, deel uit van het groeiende netwerk van REScoop.[43] Ondanks deze successen is het nodig dat energiegemeenschappen samen met overheden de mensen die getroffen worden door energiearmoede voortdurend centraal blijven stellen in een geherstructureerd/gediversifieerd energiesysteem.[44]

Belangrijkste inzichten

1. *Energie moet worden benaderd als een publiek goed en onder democratisch bestuur, publiek en gemeenschappelijk eigendom worden gebracht.*

2. *Energiesufficiëntie zorgt ervoor dat de transitie naar hernieuwbare energie leidt tot een afname van de totale energievraag en een eerlijke verdeling van de beschikbare hulpbronnen, voorbij economische groei en binnen de grenzen van de planeet.*

Beleidsaanbevelingen

Maak van energie een publiek goed en werk toe naar gemeenschapseigendom van energiesystemen met publieke verantwoordingsplicht op elke schaal

- (Her)municipaliseringsstrategieën bieden belangrijke routes om energiesystemen te democratiseren en mens- en milieugerichte ontwerpen in te voeren.
- Gemeenten, burgerinitiatieven en maatschappelijke organisaties moeten beoordelen welke municipaliseringsroute het beste past bij de lokale context (Satoko et al., 2020; zie eindnoot 21):

  I. Door de overheid geleide municipalisering
  II. Door de gemeenschap geleide municipalisering
  III. Publiek-gemeenschapspartnerschappen

- Gemeentelijke actoren en publiek-civiele partnerschappen moeten hun inspanningen op lokaal niveau kaderen binnen krachtige belangenbehartiging voor een landelijk terugwinnen van energie van de markt.

Introduceer op inkomen gebaseerde energieprijzen en combineer dit met subsidies en plafondbeleid

- De huidige beleidsmaatregelen voor energieprijzen zijn overwegend gebaseerd op een regressief model, waarin huishoudens met een lager inkomen een groter deel van hun besteedbaar inkomen aan energie uitgeven dan huishoudens met een hoger inkomen. Publieke energiebedrijven kunnen hun wettelijke bevoegdheid inzetten om op inkomen gebaseerde energieprijsregelingen in te voeren, die consumenten laten betalen in verhouding tot hun besteedbaar inkomen en betaalbare toegang tot energie garanderen voor huishoudens die met energiearmoede te maken hebben.
- Als de bevoegdheid om het lokale energietarief te wijzigen ontbreekt, kunnen gemeenten huishoudens die met energiearmoede te maken hebben subsidiëren door onder andere energievouchers, toegankelijke renovatieregelingen, energiezuinige apparaten en juridische en adviesservices aan te bieden.
- Stel plafonds in voor nutswinsten en het hoge energieverbruik van welvarende consumenten en de industrie, om toe te werken naar energiesufficiëntie. Overheidsinstanties kunnen oplopende bloktarieven invoeren, waarbij de eenheidsprijs van energie stijgt naarmate het verbruik toeneemt, maar moeten daarbij kritisch beoordelen welke negatieve gevolgen dit kan hebben voor kwetsbare consumenten.

Ondersteun het ontstaan van energiegemeenschappen als onderdeel van een gemeentelijke strategie rond publiek-civiele partnerschappen

- Lokale overheden kunnen een actieve rol vervullen bij het ondersteunen van het ontstaan van energiecommons met duidelijke en toegankelijke wetgeving en hulpmiddelen en subsidies waarmee burgers en werknemers hun eigen energiecoöperatie kunnen opzetten.
- Het investeren in publiek-civiele partnerschappen en netwerken is essentieel om kennisuitwisseling te faciliteren en de betrokkenheid van burgers bij een democratische energietransitie te bevorderen. Dit kan het vertrouwen in lokale overheden herstellen en de legitimiteit vergroten voor de uitbreiding van hernieuwbare energie en algehele energiesufficiëntie.

Wonen

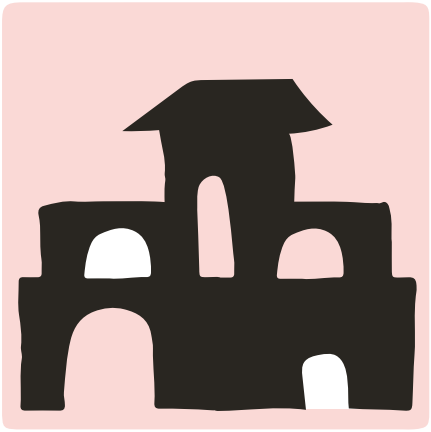

De afgelopen decennia is huisvesting een hypergecommercialiseerd goed geworden, waarbij woningen worden behandeld als speculatieve beleggingen in plaats van als een mensenrecht. Dit uit zich in een sterke toename van woning- en huurprijzen, die veel sneller zijn gestegen dan de beschikbare inkomens, terwijl miljarden aan winsten naar grote woningcorporaties zijn gevloeid.[45] Gemiddeld zijn de huizenprijzen in de EU sinds 2015 met maar liefst 60 procent gestegen en ook de huurprijzen en energiekosten zijn voortdurend toegenomen.

Ongeveer één op de tien Europeanen kan de huur of hypotheek niet op tijd betalen.[46] Tegelijkertijd is de beschikbaarheid van sociale huurwoningen aanzienlijk afgenomen, grotendeels door privatisering en de enorme verkoop van publiek woningbezit in de afgelopen drie decennia.[47] Dit alles heeft de kloof vergroot tussen wie zich fatsoenlijke huisvesting kan veroorloven en wie niet. Hierdoor neemt woononzekerheid toe en wordt het risico op verdringing voor veel stadsbewoners groter.

> Na de wereldwijde financiële crisis van 2008 stegen de huurprijzen in Dublin sterk, met een toenemende dakloosheid als gevolg. In het centrum van Lissabon moeten burgers 116 procent van het gemiddelde Portugese nettosalaris betalen voor een appartement met één slaapkamer, waardoor wonen voor de grote meerderheid onbetaalbaar wordt.[48] Door huisuitzettingen, (groene) gentrificatie en de omzetting van woningen in hotels en toeristische kortetermijnverhuur worden lokale bewoners uit de woningmarkt verdrongen en gedwongen hun toevlucht te zoeken tot slechtere woonomstandigheden aan de stadsranden.

Precaire woonomstandigheden en een tekort aan betaalbare woningen zijn geen nieuwe verschijnselen, zeker niet voor mensen met een laag inkomen en gemarginaliseerde groepen in de steeds dichter bevolkte stedelijke centra. Toch worden dominante beleidsbenaderingen voor de complexe wooncrisis voortdurend teruggebracht tot een 'bouwen, bouwen, bouwen'-paradigma, dat een uitgesproken groeigerichte agenda voortstuwt. Onderzoek toont echter aan dat het uitbreiden van de woningvoorraad niet automatisch leidt tot goedkopere woningen voor iedereen; het veroorzaakt eerder een dramatische toename van de negatieve ecologische impact van de woningsector.[49]

Huisvesting is vandaag de dag verantwoordelijk voor ongeveer 52 procent van de materiële voetafdruk van de EU.[50] Een groeiende woningvoorraad veroorzaakt verstedelijking van het landschap en bodemafdichting, wat de levenskwaliteit van zowel mensen als niet-mensen verlaagt. Zelfs goedbedoelde maatregelen om de CO_2-uitstoot door woningrenovatie te verminderen, kunnen sociale ongelijkheid vergroten. Wanneer beleid voor sociale rechtvaardigheid ontbreekt, worden de kosten vaak afgewenteld op huurders, waardoor huishoudens met een lager inkomen worden verdrongen. [51]

Een *postgroei-perspectief* daagt de groeigedreven logica van de huidige woningsector en het bijbehorende beleid uit. Wanneer collectief welzijn binnen planetaire grenzen voorop staat in het vormgeven van samenlevingen, wordt toegang tot fatsoenlijke huisvesting een fundamentele bouwsteen. In plaats van het faciliteren van een grenzeloze extractie van waarde uit stijgende vastgoedprijzen, herdefiniëren postgroei-benaderingen wonen als een gedeelde hulpbron, een publiek goed en de basis voor verbondenheid met een plek.

Het in de praktijk brengen van postgroei-strategieën helpt om de loutere uitbreiding van de woningvoorraad ter discussie te stellen en, in plaats daarvan, te komen tot een kritische herbeoordeling van de bestaande woningvoorraad. Het zet aan tot vragen als: wie bezit woningen, hoe worden ze gebruikt, en worden ze toegewezen op basis van maatschappelijke behoefte of voor particuliere winst. Zo kunnen publieke ruimtes en zorg opnieuw centraal komen te staan in het vormgeven van de ruimtelijke ordening — beide essentiële ingrediënten voor florerende samenlevingen. Het decommodificeren van woningen en het herverdelen van ruimte geeft mogelijkheden om de grondoorzaken van huisuitzettingen en dakloosheid aan te pakken.[52] Dit vergroot de sociale cohesie in stedelijke gebieden en kan ongelijkheid helpen verminderen. Het groeiende aantal wooncoöperaties, collectieve eigendomsmodellen voor wonen, gedeelde woonvormen en woongemeenschappen zijn bovendien uitstekende voorbeelden waarin burgers democratische principes en besluitvorming actief in de praktijk brengen in het dagelijks leven.[53]

Best practices

Het Oostenrijkse model: woningen voor mensen, niet voor winst

Vandaag de dag voorziet de al lang bestaande Oostenrijkse Federatie van Woningcorporaties met een beperkt winstoogmerk in huisvesting voor ongeveer 24 procent van de Oostenrijkse bevolking.[54] De aangesloten verenigingen hebben uiteenlopende eigendomsstructuren, waaronder coöperaties, gemeentelijke en private ondernemingen. Toch opereren ze allemaal binnen het kader van de wet op de woningcorporaties met een beperkt winstoogmerk. Ze zijn gebonden aan strikte regels die betaalbaarheid en kwaliteit waarborgen en voorschrijven dat overschotten worden geherinvesteerd in renovatie en de bouw van nieuwe woningen met een beperkt winstoogmerk, via revolverende fondsen.[55]

Publieke financiering heeft aanzienlijk bijgedragen aan het succes van het Oostenrijkse model. Het laat zien hoe langdurige publiek-civiele partnerschappen kunnen bijdragen aan de stabilisatie van de woningmarkt en de vermindering van de ecologische impact van de sector. Aanvullende programma's, zoals 'Wohnschirm' (woonparaplu), ondersteunen huurders met huur- of energieschulden en dragen daarmee bij aan het bestrijden van zowel de wooncrisis als energiearmoede. Daarnaast helpt 'Housing First' mensen die dakloos zijn aan permanente huisvesting.[56]

Betaalbaarheid door collectieve organisatie: huurdersinitiatieven

Ierland: De 'Community Action Tenants Union' (CATU) organiseert huurders om te werken naar 'woningen voor iedereen'.[57] CATU pakt precaire woonomstandigheden aan met directe

actie; zoals het verwijderen van schimmel, renovatie en herstel, het ondersteunen van verzet tegen huurverhogingen en het bieden van juridisch advies. De vakbond biedt ook een platform voor gemeenschapsopbouw in veel lerse steden en versterkt huurders in hun verzet tegen de winstbelangen van woningcorporaties en verhuurders. CATU versterkt de rechten van huurders en versterkt hun stem in een woningstelsel dat wordt gekenmerkt door aanzienlijke machtsverschillen tussen verhuurders en huurders.

Berlijn: De campagne 'Deutsche Wohnen & Co enteignen' (Deutsche Wohnen & Co onteigenen) toonde het transformatieve potentieel van huurdersorganisatie aan.[58] In een referendum in 2021 steunde 59 procent van de Berlijnse kiezers de onteigening van de grootste woningcorporaties van de stad, wat ongeveer 250.000 woningen in collectief eigendom zou brengen. Door huurders te organiseren onder het motto 'Zodat Berlijn ons thuis blijft', pleitte de campagne voor een democratisch georganiseerde woonsector, wettelijke bescherming tegen herprivatisering en een bindende toezegging aan sociale en ecologische rechtvaardigheid. Hoewel het referendum niet is uitgevoerd door de Berlijnse Senaat, liet de campagne het potentieel zien van democratisch woonbestuur en de noodzaak voor verantwoordingsplichtige overheden om betaalbare huisvesting boven bedrijfswinst te stellen.

Belangrijkste inzichten

1. *Toegang tot wonen moet worden behandeld als een mensenrecht voor iedereen, en de beschikbare woningvoorraad moet worden herverdeeld op basis van maatschappelijke behoeften in plaats van winstgedreven belangen.*

2. *Publieke, coöperatieve en door de gemeenschap geleide woonmodellen kunnen betaalbare en democratisch georganiseerde huisvesting bieden, en tegelijkertijd de ruimtelijke en ecologische impact van de sector verkleinen.*

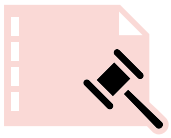

Beleidsaanbevelingen

Decommodificeer wonen

- Het de-privatiseren van (sociale) huisvesting en het bevorderen van gemeentelijke of coöperatieve eigendomsstructuren is een belangrijke strategie om de wooncrisis in steden aan te pakken. Lokale overheden moeten onderzoeken hoe geprivatiseerde woningen kunnen worden teruggebracht naar democratisch beheerd gemeenschapsbezit en zich sterk maken voor het uitbannen van dakloosheid.

- Door nieuwe bestemmingscategorieën te ontwikkelen, zoals 'gesubsidieerde woningen' of 'wooncoöperaties', kan de planningsafdeling van een stad ervoor

zorgen dat grondeigendom daadwerkelijk verandert en wordt gereserveerd voor het algemeen belang. Percelen die onder de nieuwe categorie vallen, kunnen worden verworven buiten gefinancialiseerde marktstructuren om. Dit draagt bij aan huurregulering en ondersteunt het ontstaan van wooncoöperaties.

Breid renovatieregelingen uit in combinatie met huurregulering en het terugdringen van leegstand

- In plaats van nieuwe woningen te bouwen, kunnen lokale overheden renovatieregelingen uitbreiden om tekorten aan groene infrastructuur in de bestaande woningvoorraad aan te pakken. Revolverende fondsen zijn een beproefd financieel instrument binnen de non-profit- en sociale woningsector om financiering voor de renovatie van sociale huurwoningen veilig te stellen, en kunnen worden toegepast door lokale overheden voor publieke huisvesting.

- Duidelijke regels voor de particuliere huursector moeten ervoor zorgen dat verhuurders hun woningen op een sociaal rechtvaardige manier renoveren. Gemeenten kunnen huurplafonds invoeren, zodat kosten niet worden doorberekend aan huurders met een lager inkomen. Hiaten in bestaande huurreguleringen moeten door overheidsinstanties worden onderzocht en aangepakt.

- Gemeenten kunnen leegstand terugdringen; bijvoorbeeld via strengere regelgeving voor tweede woningen, kortetermijnverhuur en de bijbehorende winstgedreven platforms.

Versterk huurdersrechten en ondersteun gemeenschapsorganisatie

- Lokale overheden zijn afhankelijk van samenwerking met huurdersverenigingen en woningcorporaties om een legitiem woningbeleidskader te ontwikkelen en dit te integreren met andere beleidsdomeinen, zoals energie en mobiliteit.

- Gemeenten kunnen strikte controles en regelgeving invoeren om bestaande mazen voor verhuurders te evalueren en aan te pakken en huurders ondersteunen met juridisch advies.

- Overheidsinstanties kunnen de infrastructuur en huurdersgerichte regelgeving bieden om gemeenschapsorganisatie te ondersteunen.

Voedsel

Voedsel is essentieel voor ons welzijn en ons voortbestaan. Het is een basisbehoefte en een sleutelelement in de manier waarop het stedelijke leven wordt vormgegeven en in stand gehouden. Voedsel verbindt steden en plattelandsgebieden, en koppelt stadsbewoners aan plattelandsgemeenschappen via de stroom van goederen en hulpbronnen tussen hen. De manier waarop voedsel momenteel wordt geproduceerd, verwerkt, gedistribueerd, geconsumeerd en weggegooid, draagt echter in belangrijke mate bij aan sociale onrechtvaardigheid en de ecologische crisis. De afgelopen decennia zijn mondiale voedselsystemen steeds verder geïndustrialiseerd geraakt en steeds meer gestructureerd volgens de logica van economische groei en accumulatie[59,60]

Voedselsystemen, ooit gericht op het voeden van zowel stedelijke als plattelandsgemeenschappen, zijn steeds vatbaarder geworden voor financiële speculatie, terwijl de toegang tot landbouwgrond voor veel kleinschalige boeren steeds moeilijker is geworden. De concentratie van marktmacht, grondbezit en biotechnologie in handen van een klein aantal agrovoedingsbedrijven heeft hun dominantie over zowel mondiale voedselmarkten als lokale voedselsystemen verankerd[61]. De kosten van deze concentratie komen onevenredig terecht bij lokale gemeenschappen en bestaansmiddelen, vooral in het mondiale Zuiden, waar de afhankelijkheid van door bedrijven gecontroleerd zaaigoed, landbouwchemicaliën, fossiele brandstoffen en toegang tot mondiale markten blijft toenemen[62].

In de EU is de landbouwsector verantwoordelijk voor ongeveer elf procent van de totale broeikasgasuitstoot, evenals voor biodiversiteitsverlies, verstoring van zoetwatersystemen, veranderingen in landgebruik zoals ontbossing en verstoringen van nutriëntenkringlopen[63,64]. Tegelijkertijd wordt de voedselproductie zelf negatief beïnvloed door droogtes, overstromingen, afnemende diversiteit, verslechterende bodemgezondheid en veranderende klimatologische omstandigheden. Het dominante geïndustrialiseerde landbouwmodel ondermijnt dus juist de fundamenten van onze voedselsystemen. De winsten van grote agrovoedingsbedrijven gaan ten koste van werknemers, kleine boeren en plattelandsgemeenschappen, door extractieve praktijken zoals onteigening, ontneming en de concentratie van waarde in de toeleveringsketen. Deze praktijken reproduceren sociale onrechtvaardigheid, tasten ecosystemen aan en ondermijnen democratische rechten en participatie in het voedselsysteem.

Een *postgroei-benadering* stelt de groeigerichte narratieven van de agrovoedingslobby ter discussie en verzet zich tegen de voortdurende accumulatie van kapitaal. In plaats daarvan stelt deze benadering de vraag hoe voedselsystemen kunnen worden georganiseerd rond zorg, rechtvaardigheid, ecologisch herstel en democratische zeggenschap. Dit perspectief benadrukt de noodzaak voor lokale gemeenschappen en burgers om opnieuw zeggenschap te krijgen over de manier waarop voedsel wordt verbouwd, verdeeld, geconsumeerd en gecomposteerd. Wereldwijd dienen agro-ecologische praktijken als een richtinggevend kader voor actie, waarbij ecologische concepten en principes van sociale rechtvaardigheid worden

toegepast op de studie, het ontwerp en het beheer van voedselsystemen. Agro-ecologie brengt verschillende kennissystemen samen en kan als transformatieve strategie voortbouwen op de contextspecifieke kennis van boeren en kleinschalige producenten.

Stadsbewoners experimenteren al met een breed scala aan praktijken die bijdragen aan postgroei-voedselsystemen. Denk aan gemeenschapstuinen en -keukens, het terugdringen van voedselverspilling, stedelijke compostering, lokale voedselhubs, coöperatieve supermarkten en solidaire voedselbanken. De 'bottom-up'-transformatie van het voedselsysteem staat centraal in veel van deze praktijken. Echter is steun van lokale overheden en publiek-civiele partnerschappen vaak doorslaggevend voor een geïntegreerde aanpak van voedselsysteemtransformaties. Een groeiend aantal voedselbeleidsraden (Food Policy Councils, FPC's) in steden wereldwijd biedt het potentieel om de kloof tussen burgers en overheden te overbruggen[65].

> De Milanese voedselbeleidsraad laat zien hoe burgers en lokale overheden samenwerken om te bespreken hoe het voedselsysteem functioneert en hoe het kan worden verbeterd. Sinds 2015 verankert het Milan Urban Food Policy Pact (MUFPP) inspanningen om stedelijke voedselsystemen te democratiseren, en verzet het zich tegen de reductie van voedsel tot een marktgoed. In plaats daarvan wordt voedsel neergezet als strategische stedelijke infrastructuur; essentieel voor sociale cohesie, volksgezondheid, ecologische duurzaamheid en veerkracht (MUFPP). Tot nu toe hebben 330 steden het MUFPP ondertekend en zich gecommitteerd aan "het ontwikkelen van duurzame voedselsystemen die inclusief, veerkrachtig, veilig en divers[66] zijn."

Best practices

Het transformeren van het stedelijk voedselsysteem in de stad Leuven

Onder het motto 'Voeding Verbindt' ontwikkelde de Belgische stad Leuven een strategie om tegen 2030[67] te zorgen voor gezond, lokaal en duurzaam voedsel. Geïnspireerd door geïntegreerde voedselbeleidsplannen uit verschillende steden wereldwijd, kwamen uiteenlopende partijen uit Leuven en omgeving samen om de voedselstrategie van de stad vorm te geven. Voeding Verbindt richt zich niet slechts op één aspect van de agrovoedingsketen, maar integreert diverse instrumenten en strategieën om fundamenteel toe te werken naar een duurzamer voedselsysteem. Wat Voeding Verbindt bijzonder maakt, is dat het gezamenlijk wordt ontworpen en uitgevoerd door een diverse groep actoren uit alle onderdelen van de agrovoedingsketen, waaronder burgers, lokale bedrijven en netwerken, wetenschappers en de stad Leuven. De stad Leuven zet haar eigen grond strategisch in om de doelstellingen van de voedselbeleidsstrategie te realiseren. Via verschillende projecten wordt publieke grond toegewezen aan kleinschalige producenten die zich committeren aan ecologische principes en lokale voedselproductie. Door concessiecontracten aan te bieden, naast pachtvrije verhuur van landbouwpercelen, zorgt de stad Leuven ervoor dat landbouwgrond geen speculatief object wordt, maar in publiek eigendom blijft. Dit geeft ruimte aan duurzame voedselproductie en

gaat gepaard met meer transparantie, educatieve activiteiten en kortere toeleveringsketens. In Leuven komen consumenten en producenten weer dichter bij elkaar. Een kerndoel van Voeding Verbindt is het vergroten van de toegankelijkheid van gezond, lokaal en seizoensgebonden voedsel voor iedereen (FEAST)[68]. De geïntegreerde voedselbeleidsstrategie van Leuven laat zien dat voedselbeleid kan worden ingezet als een sectoroverstijgende stedelijke strategie, in plaats van als een aanvulling op afzonderlijk sectoraal beleid.

De casus van Pluk! Zorgen voor lokale voedselpraktijken in Amsterdam

Toen de gemeenschapslandbouw (CSA) 'Pluk! Groenten van West' in 2017 van start ging, begonnen ongeveer 200 gezinnen uit Amsterdam met het oogsten van hun eigen lokaal geteelde biologische groenten, kruiden en eetbare bloemen[69]. Gemeenschapslandbouw is een op de gemeenschap gebaseerde organisatie van telers en consumenten, met wederzijdse betrokkenheid bij langetermijnplanning en budgettering, eerlijke prijzen voor boeren en de levering van lokaal en meestal biologisch voedsel voor de leden. Bij Pluk! kennen de leden de boeren die het voedsel verbouwen, nemen ze deel aan gemeenschapsopbouw en educatieve activiteiten en vergroten ze door hun praktijken de genetische diversiteit terwijl ze de CO2-uitstoot verlagen. Dankzij een glijdende prijsschaal hebben ook sociaaleconomisch gemarginaliseerde groepen toegang tot de twee verschillende tuinen in het westen van Amsterdam. Dit maakt gemeenschapslandbouw tot een bruikbaar voorbeeld om solidariteit, toegang en lokale voorziening in de praktijk te combineren. Een groeiend netwerk van gemeenschapslandbouw-boerderijen door heel Europa versterkt de stem van zowel consumenten als producenten die pleiten voor een diverser en duurzamer voedselsysteem in lokaal en nationaal beleid[70].

Belangrijkste inzichten

1. *Geïndustrialiseerde, groeigerichte voedselsystemen concentreren macht in handen van een klein aantal agrovoedingsbedrijven, wat sociale ongelijkheid, aantasting van het milieu en afhankelijkheid door de hele voedselketen heen aanwakkert.*

2. *Toch verzetten lokale overheden en gemeenschappen zich tegen winstgedreven voedselsystemen en transformeren ze deze via publiek-civiele partnerschappen, lokale voedselinitiatieven en geïntegreerde strategieën, voortbouwend op agro-ecologie, voedselsoevereiniteit en democratische zeggenschap over voedselproductie, -distributie en -consumptie.*

Beleidsaanbevelingen

Verbind ruimtelijke planning opnieuw met agro-ecologisch landbouwbeleid

- Gemeenten moeten publiek grondbezit (pachtvrij of via concessiecontracten) toewijzen aan lokale boeren onder voorwaarden die agro-ecologische praktijken vereisen, zoals bodemgezondheid, biodiversiteit, sociale en gendergelijkheid en het gezamenlijk ontwikkelen van kennis[71].

- Door landgebruiksbeleid in te zetten om de invloed van grote agrovoedingsbedrijven te beperken, kan landbouwgrond rond de stad worden benut om stadsbewoners te voorzien van verse, lokale en seizoensgebonden producten. Zo kunnen lokale overheden voedseltoeleveringsketens verkorten en stedelijke en landelijke gebieden en bevolkingsgroepen weer met elkaar verbinden.

Bevorder duurzame publieke inkoop

- Gemeenten kunnen richtlijnen voor publieke inkoop hanteren die lokale, sociaal inclusieve en seizoensgebonden voedselproductie en -consumptie bevorderen, en gezonde en klimaatvriendelijke diëten faciliteren in schoolkantines, ziekenhuizen, overheidskantoren en gemeentelijke voorzieningen[72].

- Duurzame publieke inkoop moet worden ontwikkeld met lokale belanghebbenden en gekoppeld zijn aan bredere voedselbeleidsstrategieën[73].

Verminder voedselverspilling in de gehele voedselvoorzieningsketen

- Het verminderen van voedselverspilling in de gehele voedselvoorzieningsketen is een van de meest effectieve manieren waarop steden de duurzaamheid van hun voedselsystemen kunnen verbeteren. Lokale overheden kunnen duidelijke en toegankelijke regelgeving invoeren voor huishoudelijk afval, verliezen in de detailhandel, overschotten in de horeca en herverdelingssystemen, waarbij preventie, terugwinning en compostering worden gecombineerd om nutriëntenkringlopen te sluiten en emissies te verminderen.

- Gemeentelijke actie is vooral effectief wanneer het verminderen van verspilling wordt gekoppeld aan educatie, herverdeling en praktijken van de circulaire economie.

Ondersteun de opbouw van capaciteit voor samenwerking en netwerken rond voedsel

- Lokale overheden kunnen de democratisering van voedselsystemen faciliteren door lokale netwerken rond voedseltransformaties te ondersteunen en publiek-civiele partnerschappen op te bouwen. Dit omvat het oprichten van voedselbeleidsraden, het ondersteunen van voedselcoöperaties, netwerken van gemeenschapstuinen en gemeenschapskeukens, het bevorderen van burgerparticipatie en het uitvoeren van geïntegreerde voedselbeleidsstrategieën.

- Publiek-civiele partnerschappen helpen om 'bottom-up'-initiatieven te verbinden met formele beleidsprocessen en maken het eenvoudiger om succesvolle pilots op te schalen zonder lokale autonomie te verliezen. Goed gestructureerde participatie, duidelijke rollen, toegewijde coördinatie en betrouwbare financiering zijn essentieel voor het ontwikkelen en uitvoeren van transformaties in het voedselsysteem. In de praktijk stellen netwerken steden in staat om afzonderlijke initiatieven om te vormen tot gedeelde infrastructuur voor een eerlijker voedselsysteem.

Mobiliteit

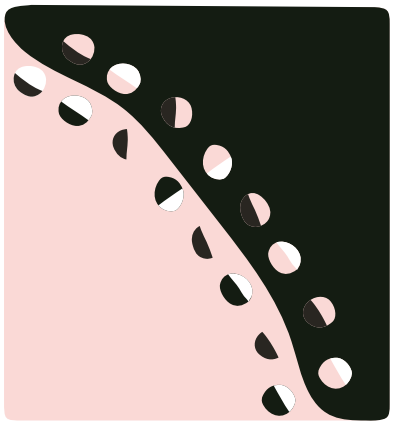

Stedelijke mobiliteit gaat niet alleen over hoe mensen zich door steden verplaatsen, maar ook over hoe stedelijke ruimte is georganiseerd, wiens mobiliteit voorrang krijgt en welke vervoerswijzen worden bevoordeeld. In grote delen van het mondiale Noorden zijn mobiliteitssystemen ingericht rond sterk geïndividualiseerd vervoer dat veel ruimte en grondstoffen vergt en grotendeels afhankelijk is van fossiele brandstoffen. Decennialange (publieke) investeringen in autogerichte infrastructuur hebben een op economische groei gerichte stadsplanning en -cultuur versterkt, ondanks aanwijzingen dat uitbreiding van de vervoerscapaciteit vaak meer sociale en ecologische kosten dan baten met zich meebrengt.

Huidige stedelijke mobiliteitssystemen dragen bij aan vervuiling, klimaatverandering, verkeersdoden, stress en een afnemende volksgezondheid, terwijl ze structurele ongelijkheden versterken[74]. Met name mensen met een lager inkomen worden benadeeld door de dominante inrichting van stedelijke mobiliteitssystemen. Sociaaleconomische ongelijkheden kruisen met andere dimensies, zoals gender, etniciteit, leeftijd en beperking, en beïnvloeden mensen op het gebied van toegang, veiligheid en financiële lasten. Vervoerssystemen zijn ingericht rond de behoeften van mannelijke forenzen zonder fysieke beperkingen en gebruikers van de privéauto. Circulaire en publieke mobiliteitspatronen, die onevenredig veel worden gebruikt door (vrouwelijke) mantelzorgers, worden benadeeld binnen hedendaagse mobiliteitssystemen[75].

Een groeiend aantal steden reageert hierop door mobiliteitssystemen te herontwerpen rond de diverse behoeften van mensen en het welzijn van gemeenschappen en de planeet, in plaats van voorrang te geven aan auto's, de groei van gemotoriseerd vervoer en bedrijfsbelangen.

Een *postgroei-benadering* van stedelijke mobiliteit vormt de basis voor de transitie naar rechtvaardige vervoerssystemen, een lokale economie en het bevorderen van het welzijn van zowel mensen als niet-mensen. Concreet betekent dit: het aanpakken van structurele sociaal-ecologische ongelijkheden en het in kaart brengen van wie profiteert en wie wordt benadeeld binnen de mobiliteitssystemen van onze steden. Het vraagt om een uitbreiding van infrastructuur voor lopen, fietsen en betaalbaar openbaar vervoer, en om het radicaal terugdringen van schadelijke vervoerswijzen zoals privéjets en grote 'SUV's die stedelijke elites en kapitaalaccumulatie dienen. Een verschuiving naar gedeelde en gemeenschapsgerichte vervoerspraktijken en -systemen is essentieel voor stedelijk bestuur voorbij de groei, en kan tegelijk een instrument zijn voor burgers om de stad terug te veroveren.

De 'Superilles' (superblokken) van Barcelona bieden inzicht in hoe het uitbreiden van voetgangerszones niet alleen emissies, geluidsoverlast en het hitte-eilandeffect vermindert, maar ook ruimte biedt voor buren om elkaar te ontmoeten en actief te bewegen, het groen uitbreidt en de sociale cohesie en het welzijn in de stad[76] vergroot. De superblokken beperken het aantal straten voor autoverkeer door de openbare ruimte te herverdelen tussen voertuigen en voetgangers.

Een *postgroei*perspectief benadrukt dat overheden sociale rechtvaardigheid centraal moeten stellen in postgroeibeleid en -planning en moeten voorkomen dat dit beleid onbedoeld leidt tot groene gentrificatie of de uitsluiting van gemarginaliseerde groepen en essentiële werknemers[77]. Het meenemen van de behoeften van gemarginaliseerde gemeenschappen en het herverdelen van de kosten en baten van de huidige en postgroei-mobiliteitssystemen is essentieel voor de beweging naar rechtvaardige steden voorbij de groei.

Best practices

De overgang naar de 10-minuten-stad in Utrecht

In Utrecht krijgen bewoners via een fijnmazig vervoerssysteem toegang tot voedsel, zorg, werk, sociale en culturele activiteiten. Lopen, fietsen en reizen met het openbaar vervoer krijgen voorrang. De visie van de stad voor 2040 beoogt reistijden en -afstanden drastisch te verkorten, op weg naar een '10-minuten-stad'[78]. In de praktijk verankert Utrecht deze ambitie in een integrale ruimtelijke strategie. Hierdoor wordt de ruimtelijke verdeling van de stad kritisch bekeken en vervolgens geherstructureerd, ten gunste van de gezondheid en het welzijn van mensen die in Utrecht wonen en werken. De lokale overheid laat zien dat het verminderen van autoafhankelijkheid via uitgebreide fietsinfrastructuur en een toegankelijk en goed verbonden vervoersnetwerk drastisch ruimte en mogelijkheden vrijmaakt. Ruimte kan openbaar worden en gebruikt voor groen, ontmoeting, culturele activiteiten, beweging en spel. Door te bouwen aan een inclusieve stad voor iedereen en leefbaarheid, volksgezondheid en klimaatbestendigheid voorop te stellen, vormt het mobiliteitsbeleid van Utrecht een integrale pijler van de bredere stedelijke transformatie. Belangrijk is dat het ontwerp en de uitvoering van het bijbehorende beleid worden gekenmerkt door langetermijnplanning en de participatie van burgers, ondernemers, organisaties en andere overheidsinstanties. Door mobiliteit te kaderen als een gemeenschappelijk goed, laat Utrecht zien hoe steden via andere beleidskeuzes kunnen bewegen richting rechtvaardige mobiliteitstoekomsten voorbij de groei.

Experimenten met gratis openbaar vervoer in Tallinn

Het openbaarvervoersysteem van Tallinn wordt algemeen erkend als een prominent voorbeeld van postgroei-stedelijk bestuur, door de invoering van gratis openbaar vervoer voor geregistreerde inwoners[79]. Dit beleid, ingevoerd in 2013, was niet alleen bedoeld om de mobiliteit te verbeteren, maar ook om sociale inclusie, toegankelijkheid en ecologische duurzaamheid te bevorderen. Door financiële drempels voor vervoer te verlagen, herdefinieerde Tallinn stedelijk vervoer als een publieke dienst die collectief welzijn ondersteunt in plaats van een marktgoed. Het beleid ging gepaard met investeringen in infrastructuur voor openbaar vervoer en geïntegreerde stadsplanning, wat illustreert hoe mobiliteitsbeleid bij het ontwerp en de uitvoering van mobiliteitssystemen voorrang kan geven aan gelijke toegang, levenskwaliteit en verminderde autoafhankelijkheid[80].

Belangrijkste inzichten

1. *De huidige stedelijke mobiliteitssystemen hebben de neiging negatieve ecologische effecten, hoge materiaaldoorvoer en sociale ongelijkheden te versterken, door privévoertuigen te bevoordelen en de mobiliteitsbehoeften van gemarginaliseerde groepen mensen over het hoofd te zien.*

2. *Via geïntegreerde planning, publieke uitgaven en burgerparticipatie beginnen gemeenten groeigerichte mobiliteitssystemen te transformeren, de toegankelijkheid van essentiële diensten te verbeteren, autoafhankelijkheid te verminderen, publieke ruimte terug te veroveren en de kosten en baten van stedelijk vervoer eerlijk te herverdelen.*

Beleidsaanbevelingen

Reguleer en faseer vervoerswijzen met hoge uitstoot uit, met waarborgen voor een sociaal rechtvaardige transitie

- Belangrijke instrumenten voor lokale overheden om vervoerswijzen met hoge uitstoot en privévervoer te reguleren en uit te faseren, zijn onder meer het beperken van ruimtelijke toegang voor schadelijke voertuigen. Autogebruik kan onaantrekkelijk gemaakt worden via emissiearme en autovrije zones, beheer van parkeerruimte, congestieheffingen en snelheidslimieten. Verminderde overheidssubsidies voor parkeerplaatsen en verhoogde parkeertarieven kunnen worden herbestemd om hoogwaardig of gratis openbaar vervoer te financieren.
- Tegelijkertijd kunnen overheden investeringen in ecologisch schadelijke infrastructuurprojecten stopzetten, zoals stadsluchthavens en de verbreding van wegennetten. In plaats daarvan moet groene infrastructuur voorrang krijgen.
- Overwegingen van sociale rechtvaardigheid moeten centraal staan bij het ontwerpen en handhaven van regelgeving en groene interventies. Overheidsinstanties wordt geadviseerd risicobeoordelingen voor verdringing uit te voeren, om te voorkomen dat sociaaleconomische ongelijkheden worden versterkt en om overloopeffecten van emissiearme zones of (groene) gentrificatie te vermijden.

Breid inclusieve infrastructuur voor lopen, fietsen en openbaar vervoer uit

- Het reguleren van de openbare ruimte omvat nadrukkelijk ook de uitbreiding van infrastructuur die toegankelijkheid en inclusie bevordert binnen de stedelijke planning. Lokale overheden kunnen maatregelen nemen om reisafstanden en -tijden te beperken, ten gunste van de lokale economie, de volksgezondheid en de beschikbaarheid van ruimte, door een fijnmazig vervoerssysteem te versterken dat gebaseerd is op actieve mobiliteit en betaalbaar of gratis openbaar vervoer.
- Gemeenten moeten diverse groepen betrekken bij besluitvorming en ervoor zorgen dat de behoeften van gemarginaliseerde groepen worden meegenomen in het beleid en de manier waarop mobiliteit wordt georganiseerd. Het ontwerp van fiets- en wandelpaden, netwerken voor openbaar vervoer en de ruimtelijke herinrichting van stedelijke gebieden kunnen mobiliteitssystemen doen bewegen voorbij groeigerichte vervoersparadigma's, richting sociale en ecologische transformaties. Bij elke planning en besluitvorming over mobiliteitssystemen binnen en buiten de stad moet vooraf worden gekeken naar veranderingen in reisgedrag en mogelijke (nadelige) sociale en ecologische gevolgen.

Ondersteun initiatieven voor gedeelde mobiliteit

- Het ondersteunen van initiatieven voor gedeelde mobiliteit, zoals autodelen en fietsdelen, biedt een belangrijke strategie voor gemeenten om stedelijke mobiliteit te transformeren naar een gezamenlijk beheerd goed.

- Beleidsinstrumenten voor lokale overheden omvatten het aanbieden van parkeerplaatsen voor gedeelde (elektrische) voertuigen, het subsidiëren van gratis lidmaatschap voor burgers met een lager inkomen en het aanbieden van gratis deelfietsen in stedelijke en randstedelijke gebieden.

Digitale technologieën

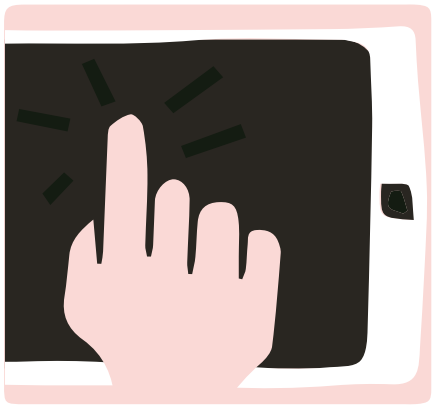

Het transformeren van de economie betekent ook dat we aandacht moeten besteden aan de digitale wereld, die inmiddels een cruciale rol speelt in de infrastructuur en dienstverlening van het economisch leven. Digitalisering brengt kansen op het gebied van communicatie, informatie-uitwisseling en productiviteit. Maar ook serieuze uitdagingen: surveillance, commodificatie van het dagelijks leven en toenemende economische en maatschappelijke machtsongelijkheid. De ecologische voetafdruk is aanzienlijk: data bevindt zich niet echt in een 'cloud', maar op servers die enorme hoeveelheden energie, water en kritieke mineralen verbruiken. Door de opmars van AI en 'cloud-computing' is de vraag naar zeldzame aardmetalen, lithium, kobalt en andere mineralen die geconcentreerd zijn in geopolitiek gevoelige regio's sterk toegenomen, met bijbehorende milieu- en sociale kosten[81].

Omdat het digitale domein nu de kerninfrastructuur van de economie vormt, doet het ertoe wie er zeggenschap over heeft en het bezit. Net zoals bij bruggen, wegen, pijpleidingen, onderwijs of wonen; allemaal publieke goederen die in het publieke belang bestuurd zouden moeten worden, in lijn met democratische principes. Dit is bij de digitale infrastructuur nu niet het geval. Een handvol grote techbedrijven beheerst de technologie die ten grondslag ligt aan cruciale sectoren: communicatie, gezondheidszorg, onderwijs, media en zelfs de overheid. Hierdoor komt digitale autonomie, en daarmee zelfbeschikking, onder kritieke druk te staan. Dit brengt risico's met zich mee voor economische en democratische veerkracht, die steeds zichtbaarder worden door toenemende cyberdreigingen en geopolitieke spanningen.

Steden hebben dezelfde transformatie ondergaan. Van winkelen tot daten, van mobiliteit tot gezondheidszorg; digitalisering raakt elk domein van het stedelijk leven. Bijna altijd wordt dit aangestuurd door grote techbedrijven, waarbij burgers eerder als consumenten dan als deelnemers worden gepositioneerd. De platformeconomie omvat onder andere bezorging (Uber Eats, Thuisbezorgd), e-commerce (Amazon), taxidiensten (Uber, Bolt), onderwijs (Google, Microsoft) en AI (OpenAI, Anthropic)[82].

De verdienmodellen van deze platforms zijn erop gericht een groot deel van de waarde te onttrekken ten gunste van het platform zelf, waardoor een kleiner deel overblijft voor gebruikers, werknemers, buurten en steden. Het organisatiemodel van het platform behandelt mensen die fulltime werken als 'gig-werkers', waardoor zij de arbeidsrechtelijke bescherming verliezen die normaal bij een dienstverband hoort. Tegelijkertijd bepaalt ondoorzichtig algoritmisch management grotendeels buiten het zicht hoe lonen worden vastgesteld, taken worden verdeeld en sancties worden opgelegd. Dit ondermijnt hun arbeidsrechten verder en maakt het voor overheden en vakbonden moeilijker om hen te beschermen[83]. De digitale transitie herschikt zo niet alleen arbeidsrechten en zelfbeschikking, maar ook buurten, gemeenschappen en lokale economieën in het algemeen.

Een postgroei-benadering omarmt democratische digitale omgevingen, vormgegeven vanuit transparantie, keuzevrijheid en zeggenschap voor burgers en gemeenschappen; allemaal

essentieel om de hierboven beschreven dynamiek om te keren. De keuze voor technologie doet ertoe: het levert de infrastructuur waarop onze economieën draaien. Juist omdat een handvol grote platforms momenteel de digitale infrastructuur beheerst, wordt waarde onttrokken in plaats van gedeeld, en eindigen burgers als consumenten in plaats van als deelnemers. De digitale instrumenten en infrastructuur die we gebruiken, beïnvloeden hoe we werken en leven. De manier waarop deze worden ontworpen, beheerd en eigendom zijn, kan democratische en op sufficiëntie gerichte economische activiteiten zowel ondersteunen als ondermijnen. Technologie zo organiseren dat ze dergelijke praktijken ondersteunt vereist doelbewust ontwerp en bestuur van onze digitale instrumenten en omgevingen. Er bestaan instrumenten en omgevingen die zelfbeschikking mogelijk maken via democratische praktijken. Hierbij blijft de gecreëerde waarde binnen gemeenschappen, in plaats van weg te vloeien naar aandeelhouders op afstand[84]. We kunnen dit 'democratische technologie' noemen.

Dit vereist digitale infrastructuren die open, interoperabel en gedecentraliseerd zijn en die functioneren via democratische praktijk en collectief bestuur. In de praktijk kan dit verschillende vormen aannemen. Zoals digitale commons: kennis- en technologieprojecten die gezamenlijk worden beheerd, bijvoorbeeld Wikipedia en Linux. Een ander voorbeeld zijn platformcoöperaties, waarbij werknemers en leden eigenaar zijn en meebeslissen, in plaats van aandeelhouders. Ook gedecentraliseerde open protocollen zijn een mogelijkheid. Die stellen onafhankelijke aanbieders in staat om samen te werken via gedeelde infrastructuur, zonder afhankelijk te zijn van één commercieel platform. Bij voorkeur besturen gemeenschappen gezamenlijk de technologieën waarop ze steunen, of dat nu via op commons gebaseerde productie, coöperatief eigendom of open standaarden is. Voor gemeenten is hier een belangrijke rol weggelegd: namelijk het ondersteunen en versterken van het gebruik en de ontwikkeling van dergelijke democratische digitale instrumenten en infrastructuur. Dit omvat het aannemen van aangepaste inkoopregels en gerichte ondersteuning van digitale commons, in plaats van het verder verdiepen van de afhankelijkheid van een klein aantal dominante techbedrijven[85].

Digitale commons

De meesten van ons gebruiken Wikipedia: een online encyclopedie die wordt onderhouden en vernieuwd door een grote gemeenschap, die zich houdt aan een reeks regels om de beste inhoud te waarborgen. Dit is een uitstekend voorbeeld van digitale commons, die essentiële bouwstenen vormen voor de digitale infrastructuur van de economie voorbij de groei.

Digitale commons illustreren hoe democratische technologie in de praktijk succesvol functioneert. Digitale commons zijn veerkrachtige, door gemeenschappen aangestuurde manieren om technologie en data te beheren. Ze omvatten verschillende modellen en organisatievormen waarin kennis en technologie gezamenlijk worden ontwikkeld en beheerd. Ze worden gekenmerkt door gezamenlijke productie, een actieve gemeenschap, gedeeld eigendom en bestuur en een democratische zorgpraktijk.

Er zijn al veel succesvolle projecten die deel uitmaken van de digitale commons:

- Veelgebruikte open-sourceprojecten zoals het besturingssysteem Linux en de webserver Apache.

- Wikipedia, Open Food Facts en Open Street Maps zijn voorbeelden van open digitale kennis-commons.
- Wijdverbreid gebruik van Creative Commons-licenties, die waarborgen dat gedeelde digitale infrastructuur en kennis het publieke belang dienen.
- Voorbeelden zoals Nextcloud, Framasoft, Mastodon, PeerTube, Drivers Cooperative en datacoöperaties zoals Posmo laten zien dat digitale commons op uiteenlopende terreinen kunnen worden ingezet, van data en cloud tot platforms en mobiliteit.

Best practices

Coöperatieve mobiliteit: een collectief autodeelplatform in Catalonië.

Platformcoöperaties, zoals Som Mobilitat, laten zien hoe doelbewuste keuzes op het gebied van technisch ontwerp, eigendom en databeheer kunnen bijdragen aan het opbouwen van een coöperatieve, postgroei-economie in steden. Som Mobilitat is een technologiecoöperatie in Catalonië die democratisch bestuur combineert met praktische mobiliteitsdiensten. Daarmee laat de coöperatie zien dat gemeenschapseconomie en digitale innovatie elkaar niet hoeven tegen te werken. De meeste voertuigen van Som Mobilitat zijn collectief eigendom en worden mede gefinancierd door leden of via crowdfunding. Belangrijke beslissingen worden democratisch genomen door de leden, in plaats van gedreven door winst. De coöperatie deelt haar technologische platform ook met andere mobiliteitscoöperaties in heel Europa, zoals Partago in België. Dit laat zien hoe coöperatief eigendom zich kan uitstrekken tot de digitale infrastructuur zelf, niet alleen de fysieke bezittingen, en hoe data- en technologiebeheer collectief kan worden georganiseerd in plaats van geconcentreerd in handen van één enkel bedrijfsplatform.

Digitale infrastructuur als publiek goed: gedecentraliseerde open protocollen

Open protocollen bieden een manier om publieke, interoperabele digitale infrastructuur te ontwikkelen die niet onder de controle van grote technologiebedrijven valt. Het Beckn Protocol dat in India wordt gebruikt is een toonaangevend voorbeeld: een open-source standaard waarmee verschillende aanbieders van mobiliteit en diensten met elkaar kunnen samenwerken. Vergelijkbaar met hoe Gmail en Outlook vrij met elkaar kunnen communiceren via e-mails, in tegenstelling tot gesloten platforms zoals Facebook. Namma Yatri, een taxi-app gebouwd op Beckn, laat zien hoe dit er in de praktijk uitziet: in plaats van de commissie van 15-25 procent die typisch is voor Uber, draait het op een lage vaste abonnementsprijs, waardoor chauffeurs hun volledige ritprijs behouden. Omdat het protocol zelf open is heeft geen enkel bedrijf de zeggenschap over de infrastructuur en kunnen chauffeurs, passagiers en andere aanbieders allemaal aansluiten op hetzelfde netwerk. Dit illustreert hoe open protocollen extractieve tussenpersonen kunnen wegnemen en digitale infrastructuur kunnen omvormen

tot een gedeeld, semi-publiek goed, waarmee steden een concrete praktijk krijgen om mobiliteit en andere diensten te organiseren voorbij de logica van groei en waarde onttrekking door dominante platformen.

Belangrijkste inzichten

1. *Technologie is geen neutrale tussenpersoon.*

2. *Digitale technologie moet worden ontworpen en bestuurd in lijn met democratische principes en maatschappelijke doelstellingen, om extractieve praktijken te voorkomen en welzijn mogelijk te maken.*

3. *Steden spelen een sleutelrol bij het realiseren hiervan.*

Beleidsaanbevelingen[86]

Verken aanpassingen van inkoop- en aanbestedingsbeleid ten behoeve van democratische technologie

- Om het gebruik van democratische technologie te stimuleren en te faciliteren, moeten de eisen van het huidige inkoopbeleid en de aanbestedingsregels worden aangepast. Aanbestedingen kunnen bijvoorbeeld kleiner worden gemaakt. Ook betreft het verantwoordings- en rapportagecriteria, zoals de waarden waarop prestaties worden gestuurd en gemeten.

Richt diensten en hubs op voor de adoptie en ontwikkeling van democratische technologie

- Richt een aanbieder van digitale commons-diensten op om de adoptie van democratische technologie voor organisaties en burgers te ondersteunen en mogelijk te maken. En om de overgang te maken naar veilige digitale ruimtes en vriendelijke platforms, weg van surveillance- en extractieve platforms.
- Publiek-civiele samenwerking rond een democratische techhub: maak een kennishub en incubator mogelijk die acceleratorprogramma's, ontmoetingsplekken en uitwisseling faciliteert. Hiermee kan een gemeente bijdragen aan een ondersteunend ecosysteem voor initiatieven zoals Som Mobilitat.

Gedeelde basisinfrastructuur

- Publieke digitale infrastructuur: gemeenten kunnen fundamentele digitale voorzieningen uitrollen en ondersteunen, zoals netwerken, protocollen en platforms die door meerdere partijen kunnen worden gebruikt (net zoals wegen of elektriciteitsnetten in de fysieke wereld).

Conclusie

De crises die in deze primer worden besproken — energiearmoede, onbetaalbare huisvesting, geïndustrialiseerde voedselsystemen, autoafhankelijke mobiliteit en centraal gecontroleerde digitale infrastructuur — zijn geen vijf afzonderlijke problemen. Het zijn vijf uitingen van dezelfde onderliggende logica: een economie die is georganiseerd vanuit groei en kapitaalaccumulatie in plaats vanuit zorg en sufficiëntie. Het één voor één aanpakken ervan, via geïsoleerde technische oplossingen, zal niet volstaan. Wat de hier besproken praktijken en beleidsmaatregelen laten zien, is dat er al een andere logica wordt opgebouwd. Stad voor stad, vaak vanuit een klein begin: een coöperatie die een elektriciteitsnet overneemt, een huurdersvakbond die een referendum wint, een voedselbeleidsraad die een stad opnieuw verbindt met zijn landbouwgrond, een buurt die haar straten terugwint, een gemeenschap die kiest voor open protocollen boven gecentraliseerde bedrijfsplatforms.

Wat deze voorbeelden gemeen hebben is niet één blauwdruk, maar een gedeelde verschuiving in wie macht en eigendom heeft over de systemen die in basisbehoeften voorzien. Of het nu gaat om energie, wonen, voedsel, mobiliteit of data, dezelfde drie hefbomen komen steeds terug: **decommodificatie** (het weghalen van essentiële goederen uit speculatieve markten en ze behandelen als commons of publieke goederen), **democratisering** (burgers echte, gestructureerde invloed geven op beslissingen die hun buurten en dagelijks leven vormgeven, niet slechts consultatie achteraf), en **herverdeling** (van kosten, baten, eigendom en beslissingsmacht, zodat de transitie bestaande ongelijkheden niet reproduceert of verdiept).

Niets hiervan gebeurt vanzelf. Elke casus in deze primer, van de energierebellen van Schönau tot het Berlijnse referendum over de socialisering van wonen en de burgerberaden van Grenoble, vereiste doelbewuste institutionele keuzes. Voor nieuwe eigendomsstructuren, nieuwe inkoopregels, nieuwe democratische organen, aanhoudende politieke betrokkenheid en vaak jarenlange organisatie. Steden die voorbij de groei willen bewegen, zullen soortgelijke keuzes doelbewust en herhaaldelijk moeten maken in elk domein, in plaats van postgroei-praktijken te behandelen als geïsoleerde pilotprojecten.

Dit betekent ook reële spanningen erkennen. Renovatie kan de huurders die ermee geholpen zouden moeten worden verdringen, als huurbescherming ontbreekt. Superblokken en emissiearme zones kunnen groene gentrificatie veroorzaken, als rechtvaardigheid niet vanaf het begin wordt meegenomen in het ontwerp. Deliberatieve processen kunnen symbolisch worden in plaats van bindend, als ze niet worden ondersteund door echte beslissingsmacht en opvolging. Geen van de beleidsaanbevelingen in deze primer garandeert automatisch rechtvaardigheid; ze zijn afhankelijk van uitvoering samen met de meest getroffen gemeenschappen en vereisen expliciete aandacht voor wie buiten de boot zou kunnen vallen.

De weg voorbij de groei is daarom een voortdurend en doelbewust democratisch proces waarin steden het voorzien in basisbehoeften herorganiseren. De kritische vragen die aan het begin van deze gids werden gesteld — wie profiteert van het huidige beleid, wat moet worden getransformeerd en welke actoren moeten worden samengebracht — zijn geen eenmalige diagnostische oefeningen; het zijn vragen waar steden steeds op zullen moeten terugkomen naarmate omstandigheden, coalities en beperkingen veranderen. De praktijken in deze gids worden niet aangeboden als blauwdruk, maar als bewijs dat een ander soort stad, één die succes afmeet aan welzijn in plaats van doorvoer, nu al mogelijk is. De onderdelen ervan worden vandaag de dag, stuk voor stuk, in steden opgebouwd. We kunnen ons inderdaad op een andere wijze organiseren en in onze behoeften voorzien, op manieren die de eindigheid van materiële hulpbronnen erkennen en die inzien dat wij deel uitmaken van, en niet los staan van, de ecologische systemen van deze planeet

Endnotes

1 Jefim Vogel and Jason Hickel. 'Is Green Growth Happening? An Empirical Analysis of Achieved versus Paris-Compliant CO2–GDP Decoupling in High-Income Countries'. The Lancet Planetary Health 7, no. 9 2023: e759–e769. https://doi.org/10.1016/S2542-5196(23)00174-2.

2 Planetary Health Check, Planetary Boundaries Science Lab, PIK, 2025. https://www.pik-potsdam.de/en/news/latest-news/seven-of-nine-planetary-boundaries-now-breached-2013-ocean-acidification-joins-the-danger-zone

3 Parrique et al. 'Decoupling Debunked, European Environmental Bureau, Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability.' 2019. https://eeb.org/wp-content/uploads/2019/07/Decoupling-Debunked.pdf

4 Müller et al. 'The Raw Materials Rush, How the European Union is using trade agreements to secure supply of critical raw materials for its green transition.' Transnational Institute, 2024. https://www.tni.org/en/publication/the-raw-materials-rush

5 Bettache K. 'The crisis we are not naming: The psychology of capitalism.' British Journal of Social Psychology. 65 no 1, 2026. https://doi.org/10.1111/bjso.70044

6 IPES Food. 'Who's Tipping the Scales? The Growing Influence of Corporations on the Governance of Food Systems, and How to Counter It.' 2023. https://ipes-food.org/report/whos-tipping-the-scales/

7 Konstantin F. Pilz, Yusuf Mahmood, and Lennart Heim. 'AI's Power Requirements Under Exponential Growth: Extrapolating AI Data Center Power Demand and Assessing Its Potential Impact on U.S. Competitiveness.' Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2025. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA3572-1.html

8 Tronto Joan C. 'Caring Democracy: Markets, Equality, and Justice.' New York University Press, 2013.

9 Jackson Tim. 'The Care Economy.' Polity Press, 2025.

10 Daly Herman E. 'From Uneconomic Growth to a Steady-State Economy, Advances in Ecological Economics.' Edward Elgar Publishing, 2014.

11 Wilkinson Richard and Pickett Kate. 'The Inner Level: How More Equal Societies Reduce Stress, Restore Sanity, and Improve Everyone's Wellbeing.' Penguin Books, 2018.

12 De Schutter Olivier. 'The Roadmap for Eradicating Poverty Beyond Growth.' Geneva: United Nations Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights, 2026. https://www.neep-poverty.org/wp-content/uploads/2026/06/The-Roadmap-for-Eradicating-Poverty-Beyond-Growth.pdf

13 https://www.thesufficiencylab.org/blog/sufficiency-where-philosophy-meets-science/

14 De Schutter Olivier. 'The Roadmap for Eradicating Poverty Beyond Growth.' Geneva: United Nations Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights, 2026. https://www.neep-poverty.org/wp-content/uploads/2026/06/The-Roadmap-for-Eradicating-Poverty-Beyond-Growth.pdf

15 Kubiszewski Ida, Costanza Robert, Eastoe Joseph, Lu Tianchi, Mulder Kenneth, Patteson Hernandez Grover, Benczúr Péter, and Dixson-Declève Sandrine, 'Building Consensus on Societal Wellbeing: A Semantic Synthesis of Indicators to Move beyond GDP.' Ecological Indicators 178, 2025: 114076.

16 https://www.oecd.org/en/data/tools/well-being-data-monitor/better-life-index.html

17 Denken vanuit de commons ziet mensen als getalenteerd en welwillend, als onderdeel van een gemeenschap, een plek en een gedeelde geschiedenis. Mensen zijn burgers, buren en collega's — niet louter consumenten in een markt of 'cliënten' in een verzorgingsstaat. Maar meer nog dan een perspectief of een theorie zijn de commons een praktijk. Daarom spreken we vaak van 'commoning' als activiteit. Mensen komen samen in burgercollectieven, coöperaties of buurtgroepen. Deze versterken het sociale weefsel; commoning wordt gezamenlijk gedaan, maar brengt op zijn beurt ook meer collectiviteit voort. Zie ook David Bollier, Think Like a Commoner: A Short Introduction to the Life of the Commons, 2nd ed. Gabriola Island, BC: New Society Publishers, 2025.

18 Pappa, Androniki. 'Public-Civic Partnership.' RE-DWELL Vocabulary. Created November 8, 2023. Updated October 23, 2024. https://www.re-dwell.eu/concept-definition/56.

19 Buurtrechten, Amsterdam. Accessed July 2026. https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/meedoen/democratisering/buurtrechten/

20 Heron Kai, Milburn Keir, and Russell Bertie, Radical Abundance: How to Win a Green Democratic Future, Pluto Press, 2025.

21 Kishimoto Satoko, Steinfort Lavinia, and Petitjean Olivier, eds. 'The Future Is Public: Towards Democratic Ownership of Public Services.' Amsterdam: Transnational Institute, 2020.

22 Sarah McKinley and Neil McInroy. 'Action Guide for Advancing Community Wealth Building in the United States' The Democracy Collaborative, 2023. https://democracycollaborative.org/publications/community-wealth-building-action-guide.

23 CLES, Community Wealth Building, 2026. https://cles.org.uk/expertise/community-wealth-building/

24 James MacDonald-Nelson, Claudia Chwalisz, Ieva Česnulaitytė, and Lucy Reid. 'Six Ways to Democratise City Planning: Enabling Thriving and Healthy Cities' DemocracyNext, 2024. https://www.demnext.org/uploads/Six-ways-to-democratise-city-planning-Enabling-thriving-and-healthy-cities.pdf.

25 Claudia Chwalisz. 'Eight Ways to Institutionalise Deliberative Democracy.' OECD Public Governance Policy Papers, No. 12. Paris: OECD Publishing, 2021. https://doi.org/10.1787/4fcf1da5-en.

26 IEA. 'Greenhouse Gas Emissions from Energy Data Explorer'. 2025. Accessed July 2026. https://www.iea.org/data-and-statistics/data-tools/greenhouse-gas-emissions-from-energy-data-explorer.

27 Bell, Shannon Elizabeth, Cara Daggett, and Christine Labuski. 'Toward Feminist Energy Systems: Why Adding Women and Solar Panels Is Not Enough.' Energy Research & Social Science 68, 2020. https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101557.

28 Mateer, Jennifer, Simon Springer, Martin Locret-Collet, and Maleea Acker, eds. 'Energies beyond the State: Anarchist Political Ecology and the Liberation of Nature.' Rowman & Littlefield, 2022.

29 WHO. 'Tracking SDG7 Report: The Energy Progress Report'. 2025. https://www.who.int/publications/m/item/2025-tracking-sdg7-report.

30 Widuto, Agnieszka. 'Energy Poverty in the EU.' EPRS European Parliamentary Research Service, 2023. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733583/EPRS_BRI(2022)733583_EN.pdf.

31 Bouzarovski, Stefan, Sergio Tirado Herrero, Saska Petrova, Jan Frankowski, Roman Matoušek, and Tomas Maltby. 'Multiple Transformations: Theorizing Energy Vulnerability as a Socio-Spatial Phenomenon'. Geografiska Annaler: Series B, Human Geography 99, no. 1, 2017: 20–41. https://doi.org/10.1080/04353684.2016.1276733.

32 Großmann, Katrin, and Antje Kahlheber. 'Energy Poverty in an Intersectional Perspective: On Multiple Deprivation, Discriminatory Systems, and the Effects of Policies'. In Energy Poverty and Vulnerability. Routledge, 2017.

33 Sahakian, Marlyne, Tina Fawcett, and Sarah Darby. 'Energy Sufficiency in Buildings and Cities: Current Research, Future Directions'. Buildings and Cities 5, no. 1, 2024: 692–703. https://doi.org/10.5334/bc.519.

34 Paz, Janine. 'Energy Contracts Renegotiation between Honduras and Its Generators'. Consortium Legal, 2023. https://consortiumlegal.com/en/2023/01/11/energy-contracts-renegotiation-between-honduras-and-its-generators/.

35 Kishimoto, Satoko, and Olivier Petitjean, eds. 'Reclaiming Public Services: How Cities and Citizens Are Turning Back Privatisation.' Transnational Institute (TNI), 2017. https://www.tni.org/en/publication/reclaiming-public-services.

36 We own it. 'Bring Energy Into Public Ownership'. Accessed July 2026. https://weownit.org.uk/public-ownership/energy.

37 Local Government Association. 'Percentage of Households in Fuel Poverty (LIHC) in Manchester'. 2018. Accessed July 2026. https://lginform.local.gov.uk/reports/lgastandard?mod-area=E08000003&mod-group=AllSingleTierAndCountyLaInCountry_England&mod-metric=2131&mod-type=namedComparisonGroup.

38 Manchester City Council. 'Funding and support for energy improvements'. Accessed July 2026. https://www.manchester.gov.uk/homes-and-property/energy-efficiency/get-support-for-your-energy-improvements.

39 Wise, Freya, Aaron Gillich, and Pippa Palmer. 'Retrofit Information Challenges and Potential Solutions: Perspectives of Households, Retrofit Professionals and Local Policy Makers in the United Kingdom'. Energy Research & Social Science 119, 2025: 103866. https://doi.org/10.1016/j.erss.2024.103866.

40 Carbon Co-op. Accessed July 14, 2026. https://carbon.coop/

41 EWS Elektrizitätswerke Schönau. Accessed July 2026. https://www.ews-schoenau.de/

42 Zie ook de gemeente Wolfhagen (Duitsland) als een door de overheid aangestuurde gemeentelijke overname: https://publicfutures.org/.

43 REScoop. Accessed July 2026. https://www.rescoop.eu/.

44 Barlow, Nathan, Livia Regen, Noémie Cadiou, et al., eds. 'Degrowth and Strategy: How to Bring about Social-Ecological Transformation.' 1st edn. MayFly Books, 2022.

45 Holm, Andrej, Georgia Alexandri, and Matthias Bernt, eds. 'Housing Policy under the Conditions of Financialisation.' Sciences Po Urban School, 2023. https://www.sciencespo.fr/ecole-urbaine/sites/sciencespo.fr.ecole-urbaine/files/Rapporthousinghopofin.pdf.

46 Council of the EU and European Council. 'The EU's Housing Crisis.' Accessed July 14, 2026. https://www.consilium.europa.eu/en/policies/housing-crisis/.

47 Poggio, Teresio, and Christine Whitehead. 'Social Housing in Europe: Legacies, New Trends and the Crisis'. Critical Housing Analysis 4, no. 1, 2017: 1–10. https://doi.org/http://dx.doi.org/10.13060/23362839.2017.3.1.319.

48 Waldron, Richard. 'Generation Rent and Housing Precarity in "Post Crisis" Ireland'. Housing Studies 38, no. 2, 2023: 181–205. https://doi.org/10.1080/02673037.2021.1879998.

49 Barlow, Nathan, Livia Regen, Noémie Cadiou, et al., eds. 'Degrowth and Strategy: How to Bring about Social-Ecological Transformation.'

50 European Environment Agency. 'From Data to Decisions: Material Footprints in European Policy Making'. 2024. https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/material-footprints-in-european-policy-making.

51 Barlow, Nathan, Livia Regen, Noémie Cadiou, et al., eds. 'Degrowth and Strategy: How to Bring about Social-Ecological Transformation.'

52 Savini, Federico, António Ferreira, and Kim von Schönfeld. 'Post-Growth Planning: Cities beyond the Market Economy.' Routledge, 2022.

53 Zie voor meer voorbeelden van goede praktijken rond de samenhang tussen huisvesting en energie: https://prefigure.eu/prototypes-of-change.

54 Cooperative Housing International. 'Austrian Federation of Limited-Profit Housing Associations (GBV)'. Accessed July 14 2026. https://www.housinginternational.coop/members/osterreichischer-verband-gemeinnutziger-bauvereinigungen-revisionsverband-austrian-federation/?cn-reloaded=1

55 City of Vienna. 'Legal Framework Conditions: Limited-Profit Housing Act'. https://social-housing.wien/policy/legal-framework-conditions.

56 Federal Ministry Labour, Social Affairs, Health, Care and Consumer Protection Republic of Austria. 'WOHNSCHIRM: For Safe Living Conditions.' Accessed July 2026. https://wohnschirm.at/en/.

57 'CATU: Community Action Tenants Union Ireland.' Accessed July 2026. https://catuireland.org/.

58 Deutsche Wohnen & Co Enteignen. Accessed July 2026. https://dwenteignen.de/en.

59 Feola, Giuseppe. 'Postgrowth Food Systems: Critique, Visions, Pathways'. Degrowth Journal Volume 3, 2025. https://www.degrowthjournal.org/publications/2025-01-27-postgrowth-food-systems-critique-visions-pathways/.

60 Ambikapathi, Ramya, Kate R. Schneider, Benjamin Davis, Mario Herrero, Paul Winters, and Jessica C. Fanzo. 'Global Food Systems Transitions Have Enabled Affordable Diets but Had Less Favourable Outcomes for Nutrition, Environmental Health, Inclusion and Equity'. Nature Food 3, no. 9, 2022: 764–79. https://doi.org/10.1038/s43016-022-00588-7.

61 IPES Food. 'Who's Tipping the Scales? The Growing Influence of Corporations on the Governance of Food Systems, and How to Counter It.' 2023. https://ipes-food.org/report/whos-tipping-the-scales/.

62 Shiva, Vandana. 'Who Really Feeds the World?: The Failures of Agribusiness and the Promise of Agroecology.' Zed Books, 2016.

63 Campbell, Bruce M., Douglas J. Beare, Elena M. Bennett, et al. 'Agriculture Production as a Major Driver of the Earth System Exceeding Planetary Boundaries.' 2017. https://doi.org/10.5751/es-09595-220408.

64 Zie eindnoot 63.

65 Andreola, Mattia, Francesca Forno, and Michela Giovannini. 'Tracing Democratic Innovations: A Longitudinal Perspective on a Food Policy Council.' Environment and Planning C: Politics and Space 44, no. 2. 2026: 213–35. https://doi.org/10.1177/23996544251369249.

66 MUFPP. 'Milan Urban Food Policy Pact'. Accessed July 2026. https://www.milanurbanfoodpolicypact.org/.

67 Leuven 2030. 'Voeding Verbindt: Een Voedselstrategie Voor Leuven.' https://assets.rikolto.org/paragraph/attachments/leuvense-voedselstrategie_voeding-verbindt.pdf.

68 Leuven 2030. 'FEAST: Gezonde En Duurzame Voeding Voor Kwetsbare Doelgroepen.' https://www.leuven2030.be/doorbraakproject/feast-gezonde-en-duurzame-voeding-voor-kwetsbare-doelgroepen.

69 'Pluk! Groenten van West Twee Biologische Zelfoogsttuinen in Amsterdam Nieuw-West'. Accessed July 2026. https://plukcsa.nl/.

70 Zie bijvoorbeeld, de Duitse (https://www.solidarische-landwirtschaft.org/startseite/) en Nederlandse (https://www.csanetwerk.nl/) netwerk.

71 Agroecology Europe. 'Principles of Agroecology.' Accessed July 2026. https://www.agroecology-europe.org/our-approach/principles/.

72 Zie bijvoorbeeld: Barcelona https://www.barcelona.cat/alimentaciosostenible/en/programs-and-initiatives/public-food-procurement-guidelines https://www.barcelona.cat/alimentaciosostenible/en/programs-and-initiatives/public-food-procurement-guidelines and Milan https://www.milanurbanfoodpolicypact.org/resources/city-school-meals-case-studymilan/

73 C40 Cities. 'How Cities Can Use Procurement to Shift towards Healthy, Sustainable Diets.' 2023. https://www.c40knowledgehub.org/s/article/How-cities-can-use-procurement-to-shift-towards-sustainable-food-consumption?language=en_US.

74Barlow, Nathan, Livia Regen, Noémie Cadiou, et al., eds. 'Degrowth and Strategy: How to Bring about Social-Ecological Transformation.'

75 European Environmental Bureau and WECF. 'Why the European Green Deal Needs Ecofeminism.' 2021. https://eeb.org/en_gb/library/why-the-european-green-deal-needs-ecofeminism/.

76 Nieuwenhuijsen, Mark, Audrey de Nazelle, Marta Cirach Pradas, et al. 'The Superblock Model: A Review of an Innovative Urban Model for Sustainability, Liveability, Health and Well-Being.' Environmental Research (2024): https://doi.org/10.1016/j.envres.2024.118550.

77 Oscilowicz, Emilia, Lisa Hannuschke, Isabelle GarcÍa-Lamarca, Amalia Calderón-Argelich, and James J. T. Connolly. 'Climate Justice and the Built Environment in Europe.' Carbon Neutral Cities Alliance (CNCA) Barcelona Lab for Urban Environmental Justice and Sustainability (BCNUEJ), 2026. https://www.bcnuej.org/wp-content/uploads/2026/04/CUBE-report-BCNUEJ-corregido-02-Final.pdf.

78 Gemeente Utrecht. 'Our Vision for Utrecht in 2040.' https://healthyurbanliving.utrecht.nl/our-vision-for-utrecht-in-2040.

79 Tallinn Mobility Administration. 'Public Transport Tallinn.' https://www.tallinn.ee/en/mobility/public-transport.

80 Kębłowski, Wojciech. 'Degrowth Is Coming to Town: What Can It Learn from Critical Perspectives on Urban Transport?' Urban Studies 60, no. 7, 2023: 1249–65. https://doi.org/10.1177/00420980221149825.

81 Morozov, E. ‘Critique of techno-feudal reason.’ New Left Review, 133, pp. 89–126.

82 Soumik Sarkar. ‘Platform Capitalism and the Gig Economy: Surplus Value Extraction in the Age of Algorithmic Labor.’ Socialism and Democracy, 39:1-2, 2025: 227-249. https://doi.org/10.1080/08854300.2025.2520478

83 Bonn Juego, Tereza Østbø Kuldova, and Gerard Rinse Oosterwijk. ‘Algorithms by and for the Workers: Towards a Fair, Democratic and Humane Digitalisation of the Workplace.’ Brussels: Foundation for European Progressive Studies, 2024. https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2024/01/PS-Algorithms-by-and-for-the-workers.pdf.

84 Lynch, C. R. ‘Contesting digital futures: Urban politics, alternative economies, and the movement for technological sovereignty in Barcelona.’ City, 23(2). 2019: 82–196.

85 Berlinguer, M. ‘Digital commons as new infrastructure: A new generation of public policy for digital transformation.’ Umanistica Digitale, 11(5). 2021: 5-25. https://doi.org/10.6092/issn.2532-8816/13695

86 Zie voor uitgebreidere beschrijvingen en voorbeelden van dit beleid: Desk studie Democratische Technologie, Commons Network, 2025. https://www.commonsnetwork.org/wp-content/uploads/2026/01/En-deskstudie-voor-democratische-technologie.pdf

Co-funded by
the European Union

Deze publicatie is tot stand gekomen met financiële steun van de Europese Unie. De geuite meningen en standpunten zijn uitsluitend die van de auteur(s) en komen niet noodzakelijk overeen met die van de Europese Unie of het Europees Uitvoerend Agentschap Onderwijs en Cultuur (EACEA). Noch de Europese Unie, noch EACEA kan daarvoor verantwoordelijk worden gehouden.

STEDEN VOORBIJ DE GROEI

Nu steden wereldwijd geconfronteerd worden met een verdieping van sociale ongelijkheid, naast een voortschrijdende ecologische ontwrichting, is het tijd om een andere koers te varen.

Steden zijn de plekken waar verandering het hardst nodig is en de grootste impact kan hebben: de meeste mensen wonen er, het economische leven wordt er het meest rechtstreeks vormgegeven, en praktijken die in de ene stad worden toegepast, kunnen opschalen naar andere. Dit maakt steden de plek om een gedurfde, fundamentele transformatie op te bouwen naar een economie gebaseerd op zorg en sufficiëntie, met democratie in het hart.

Deze gids biedt concrete voorbeelden, strategische aanpakken en beleidsaanbevelingen binnen vijf domeinen van (sociale) basisbehoeften: energie, wonen, voedsel, mobiliteit en digitale technologie. Voor beleidsmakers, praktijkmensen, onderzoekers en iedereen die werkt aan de transformatie van steden, biedt deze gids zowel inspiratie als praktische handvatten voor het bouwen van steden waar mens en planeet kunnen floreren binnen planetaire grenzen.

Commons Network, August 2026, Amsterdam

License CC BY 4..0